

UDK 94(497.5)(091)
Izvorni znanstveni rad
Primljen 31.12.2017.
Prihvaćen 18.6.2018.

MARKO JERKOVIĆ

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
Borongajska cesta 83d, Zagreb
mjerkovic@hrstud.hr

PETRA VRUČINA

Ivana Zahara 3, Zagreb
5ra.vrucina@gmail.com

UPRAVNI MODELI ZAGREBAČKOGA KATEDRALNOGA KAPTOLA I KREIRANJE DRUŠTVENE ZAJEDNICE: SLUČAJ OSNUTKA NOVE VESI

Zagrebački je kaptol na svom središnjem, zagrebačkom, vlastelinstvu 1344. godine osnovao Novu Ves. Temeljna je nakana katedralnih kanonika pritom bila privući novo stanovništvo i gospodarski unaprijediti područje u neposrednoj blizini „kanoničkoga naselja“. Kako bi ostvarili te ciljeve kanonici stanovnicima Nove Vesi odmah na početku daju privilegij slobodnoga raspolaganja imovinom i određenu autonomiju u izboru lokalne uprave. I premda su privilegirana naselja na slavonskim vlastelinstvima tijekom razvijenoga srednjega vijeka posve uobičajena pojava, osnutak je Nove Vesi prvi takav slučaj na kaptolskim vlastelinstvima. Ipak, usprkos primjeni novoga modela društvenoga organiziranja, Zagrebački je kaptol novoosnovano naselje nastojao što čvršće uklopiti i u postojeći vlastelinski sustav, zahtijevajući od novoveškoga stanovništva da katedralnu zajednicu smatra svojim seniorom. U tom kontekstu, u ovoj studiji prvo razmatramo položaj privilegirana naselja Nove Vesi u okvirima upravne strukture na kaptolskim posjedima. Analiziramo koje je upravne modele Zagrebački kaptol primijenio, koje su bile obveze stanovništva prema Kaptolu i kako su obveze bile regulirane. Nadalje, rad istražuje na koji je način katedralna zajednica osmislila plan kreiranja nove društvene zajednice, iznesen u osnivačkoj povelji. Osim što će rad raščlaniti kako je novo naselje uklopljeno u vlastelinsku strukturu, razmotrit će i okolnosti podizanja župne crkve sv. Ivana Krstitelja u Novoj

Vesi. Jer, bio je to novi korak u okviru opsežnijih nastojanja Kaptola da stvori sve potrebne uvjete – institucionalne, gospodarske i vjerske – za svakodnevno funkcioniranje novoveške društvene zajednice. A s obzirom na to da je inicijator podizanja nove župe bio gorički arhidakon Ivan, saznajemo i koje je bilo mjesto pojedinca u okvirima kolektivnoga katedralnoga identiteta.

Ključne riječi: Zagrebački kaptol; 14. stoljeće; Nova Ves; upravni modeli; zagrebačko vlastelinstvo; oblikovanje društvenoga identiteta; župna crkva svetoga Ivana Krstitelja; gorički arhidakon Ivan; patronat

Uvod

Uspostava stabilnih upravnih mehanizama i kvalitetne gospodarske infrastrukture temeljni su preduvjeti održivoga razvoja svakoga srednjovjekovnoga vlastelinstva. Upravo je na tim principima dobrim dijelom počivao i proces institucionalnoga oblikovanja katedralnih kaptola tijekom razvijenoga srednjega vijeka, kada se kanoničke zajednice promiseću u posve autonomne pravne i gospodarske subjekte.¹ Oblikovanje gospodarskoga identiteta kaptolâ nužno je podrazumijevalo i visok stupanj fleksibilnosti, odnosno spremnosti kanoničkih zajednica da svoje upravne mehanizme reorganiziraju i dotjeraju, odnosno da ih kontinuirano unapređuju koristeći inovativne ili pak ranije isprobane metode administriranja posjedima. Znakovit je slučaj Zagrebačkoga kaptola, koji je do početka 14. stoljeća već oblikovao svoja vlastelinstva, poduzevši potom opsežnu reorganizaciju posjedovne i vlasničke strukture.² Kao doba velikih gospodarskih promjena četrnaesto je stoljeće iznjedrilo još stabilniji gospodarski sustav na kaptolskim vlastelinstvima, u okvirima kojega će

1 Usp. općenito o institucionalnom razvoju kaptola u srednjem vijeku: Marchal 1977: 27–102. O jačanju kaptola u razvijenom srednjem vijeku kratko i pregledno Morris 1989: 247-250, 545-549.

2 O gospodarskim procesima na zagrebačkom kaptolskom vlastelinstvu u prvoj polovici 14. stoljeća v. Gajer 1978: 5-102. O oblikovanju kaptolskoga sisačkoga vlastelinstva tijekom razvijenoga srednjega vijeka te gospodarskim reformama koje je Zagrebački kaptol proveo na području međurječja Kupe, Odre i Save u prvoj polovici 14. stoljeća detaljno u Jerković 2011: 149-176. Vidi i studiju Ane Novak o gospodarskim prilikama na sisačkom kaptolskom vlastelinstvu sredinom 14. stoljeća Novak 2011a: 177-192. U doktorskoj disertaciji iste autorice, Ane Novak, vidi i detaljniju analizu o administrativnom sustavu Zagrebačkoga kaptola, te u tom kontekstu i o gospodarskim trendovima i karakteristikama uprave nad kaptolskim posjedima, i to na primjeru arhidakonata Gore u 14. stoljeću: Novak 2011b: 44-48, 58-66, 72-87, 91-92, 94-105, 114-152, 154-157, 162-204, 213-218.

katedralna zajednica uspjeti zadržati i nadalje učinkovito primjenjivati svoj zemljoposjednički i patronski autoritet. Osnutak Nove Vesi 1344. na području središnjega kaptolskoga vlastelinstva, onoga zagrebačkoga, odličan je pokazatelj novih gospodarskih trendova koje generira kanonička zajednica.³ Zagrebački je kaptol, naime, s ciljem unapređenja životnoga standarda kako katedralnih kanonika tako i društvenih zajednica pod kaptolskom upravom, seosko područje u neposrednoj blizini kanoničkih kurija transformirao u privilegirano naselje, koje se u izvorima navodi kao *libera villa*.⁴ U okvirima kaptolske gospodarske politike, ovaj se potez kanoničke zajednice još dodatno ističe i zbog činjenice da je to bio prvi slučaj uzdizanja nekoga kaptolskoga područja u rang privilegiranoga naselja. Nastanak je novoveškoga naselja pritom utjecao na stvaranje još slojevitije kaptolske upravne strukture, odnosno kreiranje jednoga drugačijega, na kaptolskim vlastelinstvima dotada nekorištenoga, modela društvenih odnosa. Privilegiranje Nove Vesi bio je, međutim, tek inicijalni korak u okviru opsežnijega „projekta“ stvaranja svih uvjeta potrebnih za svakodnevno funkcioniranje novoveške društvene zajednice. Već 1347. Zagrebački kaptol u Novoj Vesi osniva župnu crkvu Sv. Ivana Krstitelja i time stvara odgovarajuću vjersku infrastrukturu (CD XI, dok. 293: 387–388).

Reorganizacijom unutarnje strukture svoga središnjega vlastelinstva i osnutkom novoveške župne crkve, katedralni je Kaptol, s jedne strane, postavio temelje razvoju nove društvene zajednice. S druge, pak, strane,

3 Ispravu o osnutku Nove Vesi vidi u: *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (dalje: CD), sv. XI. 1913. Tadija Smičiklas, et alii, prir. Zagreb: Dionička tiskara, dok. 114: 152–154.

4 Podatak o osnutku Nove Vesi 1344. spominju brojni autori, a dio njih donosi i cjelovit prijevod te opširnije prenosi sadržaj osnivačke povelje. Pritom se osnutak Nove Vesi uglavnom stavlja tek u širi kontekst povijesti grada Zagreba ili Zagrebačke biskupije. Usp. Tkalčić 1886: 44–48, Čuk 1932: 6, Klaić 1982: 421, 437–441, Dobronić 1991: 142–145, Kampuš, Karaman 1994: 61–63, Buntak 1996: 152, 155–156, Sirovec 1997: 40, Hirc 2008: 377–379, Gračanin 2012: 85. Jedino se Radovan Gajer u svojoj studiji o posjedima Zagrebačkoga kaptola u 14. stoljeću nešto više dotiče položaja Nove Vesi u okvirima kaptolskoga zagrebačkoga vlastelinstva (Gajer 1978: 17, 30–31, 58), te zapravo otvara problematiku povezanu uz gospodarska obilježja novoosnovanoga naselja. U radu, pak, kojega na ovom mjestu predstavljamo, osnutak Nove Vesi i pravnu regulaciju iskazanu u osnivačkoj povelji iz 1344., razmatrat ćemo u okvirima šire upravne organizacije kaptolskih vlastelinstava te nastojati ustanoviti na koji je način novi tip naselja bio uklobljen u društvenogospodarski sustav kakav potiče i razvija Zagrebački katedralni kaptol (vidi istraživačka pitanja ovoga rada gore u tekstu).

bili su to potezi uz pomoć kojih su zagrebački kanonici dodatno potvrdili, i nedvojbeno osnažili, svoj patronski imidž, odnosno vrhovnu vlast koju su oni skupno, kao kolektivni velikaš, imali nad kaptolskim posjedima i podanicima. U tom kontekstu, u ovoj studiji prvo razmatramo položaj privilegiranoga naselja Nove Vesi u okvirima upravne strukture na kaptolskim posjedima. S tim u vezi analiziramo koje je konkretno privilegije Zagrebački kaptol zajamčio novoveškom naselju, koje su bile obveze stanovništva prema Kaptolu, i kako su obveze bile regulirane. Također, analiziramo okolnosti osnutka župne crkve i način kaptolskoga prakticiranja patronata nad novim vjerskim objektom. Osim za razumijevanje okolnosti nastanka nove upravne i vjerske jedinice i njihove integracije u postojeći upravni sustav na kaptolskim vlastelinstvima, ova su pitanja od iznimnoga značenja i za shvaćanje institucionalnoga funkcioniranja samoga Kaptola. Jer je davanje privilegija novomu naselju proizlazilo iz shvaćanja da je Zagrebački kaptol vrhovni gospodar i da kao institucija ima vrhovnu vlast nad svojim posjedima, te je, u tom kontekstu, i svaka promjena ustaljene upravne strukture bila ovisna o kanoničkom kolektivu, odnosno primjeni kolektivnoga patronata. Novoveški, dakle, slučaj, daje jasniji uvid u korporativni model uprave, odnosno sustav kolektivnoga administriranja gospodarstvom, kao i prakticiranje patronata na institucionalnoj razini. I upravo u tom kontekstu otvara se još jedno pitanje povezano uz identitet katedralne zajednice – budući da je, naime, *spiritus movens* cjelokupnoga procesa nastanka i nadarivanja nove župne crkve bio gorički arhiđakon Ivan, jedna od najistaknutijih ličnosti slavonskoga srednjovjekovlja, razmatramo i mjesto pojedinca u okvirima kolektivnoga katedralnoga identiteta.

Nova Ves i upravni modeli

Osnivačka povelja, koju je 1344. redigirao sam Zagrebački kaptol, navodi kako se novo, privilegirano naselje nalazi „s obje strane javne ceste, od našega sela koje se prostire prema planinama, do kurije Stjepana, arhiđakona varaždinskoga i našega sukanonika“.⁵ Prema navedenom opisu, novo je naselje bilo smješteno sjeverno od katedrale, odnosno sjeverno od „kanoničkoga naselja“ (*vicus canonicorum*) na kojemu su

5 ... *de vico nostro prodeuntis versus montes, a curia canonicali habitationis domini Stephani archidiaconi de Warasd, concanonici nostri...* CD XI, dok. 114: 152.

se od 1237. nalazile kanoničke kurije.⁶ Obuhvaćalo je prostor „našega sela“ (*vicus noster*) Lepe Vesi na sjeveru, odakle se spuštalo na jug, sve do obodnoga dijela „kanoničkoga naselja“.⁷ Vidljivo je, dakle, kako će nova upravna jedinica biti smještena u neposrednoj blizini rezidencijalnoga područja zagrebačkih kanonika i katedralnoga središta. Ova je okolnost katedralnim kanonicima svakako donosila značajnu administrativnu prednost. Naime, podizanje i razvoj privilegiranoga naselja bio je svojevrsni društvenogospodarski eksperiment te su taj osjetljivi proces kanonici upravo zbog blizine katedralnom središtu mogli lakše nadzirati i usmjeravati. Podizanjem ovoga novoga naselja članovi su Zagrebačkoga kaptola prvenstveno željeli gospodarski unaprijediti kraj uzduž prometnice koja se pružala sjeverno od stambenih objekata kanonika. U prvom se redu to odnosi na seosko područje Lepe Vesi, osobito na čestice u okolici „javne ceste“ koje kanonici opisuju kao zemlju od koje nemaju nikakve koristi.⁸ Naseljavanje je novoga stanovništva, koje će onda gospodarski obnoviti kraj, bio ključan inicijalni potez katedralne zajednice, odnosno proces kojega Kaptol potiče osnivanjem novoga naselja u okvirima zagrebačkoga vlastelinstva (CD XI, dok. 14: 152).

Osnutak novoga naselja otvorio je pitanje njegove uklopljenosti u ustanovljene upravne i vlasničke modele na kaptolskim vlastelinstvima. Na kaptolskim se imanjima, naime, sve do osnutka Nove Vesi upravno-društvena organizacija temeljila isključivo na „klasičnom“ vlastelinskom sustavu, s Kaptolom kao kolektivnim gospodarom, s podanicima zaduženima za poljoprivrednu proizvodnju, i s posjedima kao osnovnim proizvodnim jedinicama. U trenutcima nastanka Nove Vesi, standardni je vlastelinski sustav već bio duboko ukorijenjen u mentalnim obrascima kako kanonika tako i društvenih zajednica na kaptolskim posjedima – slijedeći, naime, suvremene europske trendove, Zagrebački je kaptol svoj velikaški identitet oblikovao tijekom dugoga razdoblja 12.-13. stoljeća kada stječe čitav niz zemljišnih čestica, koje onda postupno homogenizira

6 Te je godine, naime, biskup Stjepan II. (1225.-1247.) kanonicima ustupio područje sjeverno od katedrale. Tamo se onda postupno podižu kanoničke kurije i nastaje *Vicus canonicorum*, odnosno „kanoničko naselje“. Vidi u CD IV, dok. 39: 42-44. Usp. i: *Povijesni spomenici slobodnog i kraljevskog grada Zagreba. Monumenta historica liberae et regiae civitatis Zagrabienensis*, sv. I. (dalje: MCZ) 1889. Ivan Krstitelj Tkalčić, prir. Zagreb: Tiskara Karla Albrechta: ccxxiii, te Klaić 1976: 270. O kurijama kanonika, s naglaskom na rani novi vijek v. Dobronić 1986: 119-147.

7 Usp. o geografskom položaju Nove Vesi također Buntak 1996: 152.

8 ... *terram nostram, nunc pro nobis inutilem* ... CD XI, dok. 14: 152.

u tri velika vlastelinstva: zagrebačko, sisačko i topličko.⁹ Zagrebačko vlastelinstvo, unutar kojega će niknuti novoveško naselje, početkom 13. stoljeća prostiralo se od Vrapča na zapadu, Kašine na istoku, Medvednice na sjeveru te do Save na jugu.¹⁰ Kreiranje je veće posjedovne mase Kaptolu kao zemljoposjedniku donosilo gospodarske i upravne izazove te je zahtijevalo racionalan pristup u podizanju mehanizama uz pomoć kojih će se vlastelinski autoritet uvijek iznova moći obnavljati. Uvid u funkcioniranje gospodarskih mehanizama i modele vlasništva osmišljenih radi perpetuiranja velikaškoga autoriteta katedralne zajednice daju nam Statuti Zagrebačkoga kaptola (prva redakcija 1334., druga redakcija oko 1354.), temeljno normativno vrelo zagrebačkih kanonika.¹¹ Statuti pokazuju kako je upravni sustav na kaptolskim posjedima počivao na dvama oblicima vlasništva – prvi je izravno vlasništvo (*dominium directum*), a drugi je vlasništvo temeljeno na pravu korištenja (*dominium utile*).¹² Izravno vlasništvo, koje je Zagrebački kaptol uživao kao vlastelin, podrazumijevalo je stvarno i punopravno posjedovanje svih stečenih zemljišta. Iz ovoga su tipa vlasništva proizlazila sva prava Kaptola kao zemljoposjednika: sudovanje, ubiranje poreza, pravo na samostalno upravljanje zemljištima i obavljanje različitih pravnih transakcija povezanih uz njih itd. S druge strane, pravo korištenja imale su osobe (ili institucije) na koje bi vrhovni vlasnik prenio dio svojih upravnih ingerencija i dio prava na plodouživanje (MHEZ II: 41-45). Sustav utemeljen na „dvoslojnom“ modelu vlasništva imao je zadaću osigurati Kaptolu zaštitu zemljoposjedničkih prava čak i kada bi kanonici dozvolili djelomičan transfer svoga upravnoga autoriteta. Upravo je model prava korištenja bio okosnica gospodarske reforme koju Kaptol provodi tijekom prve polovice 14. stoljeća (Jerković

9 Usp. detaljno o procesu stvaranja zagrebačkoga vlastelinstva Gajer 1978: 28-54; o nastanku i procesu homogenizacije kaptolskoga sisačkoga vlastelinstva Jerković 2011: 150-164; o stvaranju kaptolskoga topličkoga vlastelinstva Tklačić 1869: 28-69; kratko Čabrian 1996: 16-18.

10 Gajer 1978: 56. Usp. i Klaić 1982: 398-407. Detaljno o topografiji i rasprostiranju kaptolskih vlastelinstava tijekom razvijenoga srednjega vijeka Dobronić 1952: 171-256.

11 Statuti Zagrebačkoga kaptola nastaju upravo u kontekstu upravne reorganizacije posjeda tijekom prve polovice 14. stoljeća te kao izraz institucionalnoga normiranja kaptolske unutarnje strukture. Vidi izdanje Statuta u: *Povijesni spomenici zagrebačke biskupije. Monumenta historica episcopatus Zagrabiensis, sv. II.* (dalje: MHEZ II) 1874. Ivan Krstitelj Tklačić, prir. Zagreb: Tiskara Karla Albrechta.

12 Gajer 1978: 58. Usp. i u Statutima MHEZ II: 43, gdje katedralni Kaptol izravno navodi kako ima *dominium directum* nad zakupnicima posjeda (odnosno nad osobama i institucijama koje uživaju pravo korištenja nad kaptolskim zemljama).

2015: 143-157). Najbrojniju skupinu zemljišta na kojima se primjenjuje model prava korištenja bili su zakupni prediji, posjedi koje je Kaptol dao na uživanje pojedincima ili institucijama, zahtijevajući od njih trajnu vjernost i skrb za kontinuirani razvoj poljoprivredne proizvodnje.¹³ Stvaranje je zakupnih predija prisutno na sva tri kaptolska vlastelinstva i predstavlja glavnu značajku kaptolske gospodarske politike prve polovice 14. stoljeća. Zakupni je sustav Kaptolu, kao i drugim zemljoposjednicima, omogućavao da preko posrednika (predijalaca) zadrži učinkovitu vlast i onemogući parcelizaciju posjeda (Rady 2000: 82-83). Drugu vrstu posjeda na kojima se primjenjivao model prava korištenja bili su posjedi pojedinih kanonika – riječ je o ukupno 22 posjeda nad kojima su vlast imali kanonici osobno i koji su, za razliku od zakupnih predija, nastali samo na jednom uskom geografskom pojasu oko katedrale.¹⁴

Nastupivši kao osnivač Nove Vesi, odnosno instancija čijom voljom nastaje nova društvena zajednica, Zagrebački je kaptol zapravo, u praksi, primijenio *dominium directum*. To nimalo ne čudi kada se ima na umu da Kaptol nastoji unaprijediti svoje vlastelinstvo i poboljšati gospodarstvo, čime samo dodatno potvrđuje svoj upravni autoritet. No, ovoga puta, prilikom podizanja Nove Vesi, temeljna društvena i organizacijska jedinica nije posjed (kao što je to slučaj s ostalim dijelovima vlastelinstva) nego privilegirano naselje. Kaptol pritom čini odmak od standardnoga modela primjene vlasništva utemeljena na pravu korištenja, i uspostavlja drugačiji model gospodarskoga razvoja, onaj utemeljen na privilegiju. A tim je privilegijem Zagrebački kaptol novostvorenom naselju pridao i elemente urbanosti. Osnivanjem Nove Vesi na kaptolskom se vlastelinstvu javljaju nove skupine stanovništva – *hospites* i *cives* – odnosno „doseljenici“ i „građani“ (CD XI, dok. 114: 154), koji otada, na temelju kaptolskoga

13 MHEZ II: 40-41. Za pregled zemljišta koja je Kaptol dao u zakup u prvoj polovici 14. st. v. MHEZ: 43-45, 60-62. Predijalski se sustav tijekom razvijenoga srednjega vijeka razvija na cjelokupnom području Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva, kako na crkvenim tako i na svjetovnim vlastelinstvima. Općenito o predijalcima na širem području Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva v. Rady 2000: 79-85. O crkvenim predijalcima Zagrebačke biskupije općenito Apostolova Maršalevski 1994: 91-100; te Borsa 1995: 107-115. O predijalcima na svjetovnim vlastelinstvima v. Szeberény 2012: 31-55.

14 O predijima pojedinih kanonika u Statutima v. MHEZ II: 67. O geografskom položaju ovih zemljišta v. Gajer 1978: 60-61. Sustav nasljeđivanja kanoničkih predija među članovima Kaptola temeljio se na „optiranju“ – to znači da, kada bi se predij ispraznio, pravo je na njega imao kanonik koji je bio najstariji, ali ne po godinama, nego po „stažu“ u Kaptolu. O optiranju među kanonicima usp. u starijoj studiji Ivančan 1932: 173-183.

privilegija grade svoj kolektivni identitet. Uspostavom novoga društvenoga sloja na zagrebačkom vlastelinstvu katedralni je Kaptol Novu Ves uklopio u već postojeću mrežu gradskih naselja ugarsko-slavonskoga područja, koja su svoj urbani imidž temeljila na povlasticama, prvenstveno onoj koja im je omogućavala autonomiju u djelovanju gradske uprave.¹⁵ Dakako, unutar skupine gradskih naselja ugarsko-slavonskoga područja postojale su brojne razlike, na koje su utjecale gospodarske prilike, utjecaj političke vlasti, društvene zasebnosti itd. (usp. Raukar 1997: 149-150). Ipak, temeljna je zajednička odrednica gradskih naselja ugarsko-slavonskoga područja bilo posjedovanje zbira povlastica koje im je zajamčila viša instancija; najbolji su primjer upravo slobodni kraljevski gradovi čiji su nastanak, razvoj i status izravno ovisili o kraljevskoj vlasti.¹⁶ Urbanoj mreži – koja se naročito širi i razvija od 13. stoljeća – pripadat će i manja privilegirana naselja, *liberae villae*, prvenstveno trgovišta u kojima će se razvijati trgovanje viškovima proizvoda.¹⁷ Ta manja privilegirana naselja nastaju i u okvirima crkvenih vlastelinstava te njihov status i vrste pri-

15 Ilustrativno Pál Engel: „All the towns that had been founded in the thirteenth and fourteenth centuries enjoyed wide-ranging autonomy, and at least some of them were protected from the outside world by stone walls. It was these settlements that contemporaries regarded above all as 'cities' (*civitates*), and their inhabitants as 'burghers' (*cives*).“ (Engel 2001: 251). Kada nastaje mreža gradova čiji stanovnici raspolažu autonomijom, onda prvenstveno govorimo o autonomiji koja je proizlazila iz kraljeva izuzeća od jurisdikcije lokalnih moćnika: kraljevih kaštelana i kraljevih dužnosnika općenito. Građani su bili zajednica, *universitas*, koja je imala mogućnost izabirati svoje vlastite gradske predstavnike (Engel 2001: 252-253). O funkcioniranju gradskoga društva koje posjeduje autonomiju isustavu njezine gradske uprave na primjeru Gradeca v. Šanjek 2003: 280, Škreblin 2008: 91-148.

16 Usp. o nastanku slobodnih kraljevskih gradova i vezi s kraljem Raukar 1997: 143, 190-192. I Arpadovići i Anžuvinci poticali su urbani razvoj u Slavoniji. Kraljevska je kuća od 1209. pa nadalje uzdigla brojna naselja: Varaždin, Vukovar, Viroviticu, Petrinju, Gradec, Samobor, Bihać, Križevce, Zelinu, Krapina itd. u status slobodnoga kraljevskoga grada (Raukar 1997: 190) O funkcioniranju slobodnih kraljevskih gradova u odnosu na ostale urbane sredine hrvatskoga srednjovjekovlja v. Raukar 1994: 13-17. Također, usp. i bilješku 21 toga rada.

17 Više o trgovištima u kontekstu razvoja gradova na slavonskom području Adamček 1980: 162-190. Ta naselja, *liberae villae*, imala su ograničeniju autonomiju od slobodnih kraljevskih gradova. Osim što su bili pod većom kontrolom zemljoposjednika te su u njihovu sudstvu sudjelovali i predstavnici seniora (usp. tekst ovoga rada dalje), često su imali manje prisjednika, odnosno osoba koje vrše sudovanje, od naselja s punom autonomijom. Osim „privilegiranih naselja“ nad kojima ima vlast crkvena institucija ili kakav drugi zemljoposjednik, u skupinu naselja s ograničenom autonomijom često spadaju i ona pod kontrolom Kraljice. Usp. o potonjem i o ograničenoj autonomiji naselja Engel 2001: 253.

vilegija ovisе o učinkovitosti primjene vrhovnoga autoriteta gospodara cjelokupnoga posjeda.¹⁸ Temeljni privilegiji novoga gradskoga sloja, koji se formira na kaptolskom zagrebačkom vlastelinstvu bili su slobodno raspolaganje imovinom i pravo na izbor vlastitoga suca, odnosno predstavnika cjelokupne društvene zajednice (CD XI, dok. 114: 152–153). Vlasništvo nad gradskim teritorijem – odnosno tamošnjom imovinom – i gradska samouprava su i inače bila temeljna obilježja gradskih sredina, odnosno osnovni „markeri“ njihova identiteta.¹⁹ Vidljivo je, dakle, da Kaptol svojim privilegijem dozvoljava određeni stupanj samouprave na novopodignutom naselju, dok pravom na slobodno raspolaganje imovinom stanovnici svakako imaju mogućnost i plasirati materijalnih dobara na tržište (osobito u slučaju pokretne imovine). Ipak, bez obzira na to što je novo naselje po svojim unutarnjim karakteristikama bilo uključeno u mrežu gradskih sredina koje su uživale upravne i gospodarske povlastice, ono je i nadalje pod izrazitim utjecajem gospodara, o čijoj volji – kako to svjedoči novoveška osnivačka povelja – ovisi i društvena stratifikacija i obveze stanovništva i upravno uređenje.

Novi model društvenoga organiziranja Kaptol primjenjuje na jednom od zemljišta koje je uživalo poseban status među kanonicima. Selo, naime, Lepa Ves, gdje nastaje jezgra novoveškoga „gradskoga“ naselja, pripadalo je skupini zajedničkih kaptolskih posjeda na kojima katedralna zajednica ni u jeku gospodarske reforme 14. stoljeća nije dozvolila primjenu uobičajenoga predijalnoga sustava. Skupinu zajedničkih kaptolskih posjeda na kojima Kaptol nije razvijao zakupni sustav niti ih je pretvarao u individualne kanoničke posjede činilo je sredinom 14. stoljeća ukupno 7 sela: osim Lepe Vesi to su bila sela Vrapče, Oporovec, Retkovec, Kašina, Sesevete i selo nazivano *villa servorum*, vjerojatno današnji Popovec (Gajer 1978: 58–60, 78–79). Ova su se sela nalazila na najstarijim kaptolskim posjedima, stečenima uglavnom do 1217. godine.²⁰ Nad tim je selima pot-

18 O privilegiranim naseljima na crkvenim vlastelinstvima srednjovjekovne Slavonije v. Adamček 1980: 164, 166–171, 176.

19 Usp. Engel 2001: 252. Analizirajući razvoj gradskih naselja u okvirima slavonskih vlastelinstava kasnoga srednjega vijeka, Josip Adamček, kao temeljne povlastice navodi: izbor suca, slobodno raspolaganje imovinom i pravo seljenja (Adamček 1980: 187).

20 Usp. CD III, dok. 131: 150–157, Dobronić 1952: 183–184, 190–194. Područje Retkovca bilo je dijelom Baranovih zemalja, što je također integralni dio kaptolskih posjeda od ranoga 13. stoljeća (Dobronić 1952: 230). Usp. općenito o rasprostriranju takozvanih Baranovih zemalja u okvirima kaptolskoga vlastelinstva Stanisavljević 1945: 81–92.

punu vlast i pravo korištenja plodova tijekom reforme zadržao isključivo Kaptol kao zajednica. Ipak, želeći potaknuti gospodarski razvoj kraja, katedralni je Kaptol na koncu proveo reformu koja je uključivala nastanak privilegiranoga naselja, s elementima urbanosti. Općenito gledajući, da bi očuvala svoj vlastelinski autoritet i imidž uspješnoga kolektivnoga velikaša katedralna je zajednica uvijek iznova morala iznalaziti učinkovita gospodarska rješenja, odnosno metode koje će Kaptolu kao instituciji, a onda i njegovim podanicima, omogućiti prosperitet. U ovom se slučaju kao odgovarajuća metoda nametnuo model privilegiranja, umjesto standardnoga modela primjene koristivnoga vlasništva. Kada se uzme u obzir da je Kaptol metodu predijalnoga zakupa koristio ponajprije kako bi zadržao kontrolu nad udaljenijim posjedima,²¹ ne treba čuditi što se nije posegnulo za takvim modelom. S druge strane, to što Kaptol područje Lepe Vesi nije transformirao u osobne kanoničke predije nego se okrenuo posve drugačijem rješenju – podizanju svojevrsnoga gradskoga naselja – sugerira da su kanonici kao zajednica željeli isprobati svoj kreativni administrativni potencijal, i to u posve kontroliranim uvjetima, na području geografske zone koju su zbog blizine „kanoničkom naselju“ mogli do kraja kontrolirati.

Taj se kreativni potencijal ipak kretao u okvirima poznatih i dobro uhodanih upravnih mehanizama. Usprkos odmaku od modela primjene koristivnoga vlasništva, model privilegiranja, kakav kanonici primjenjuju u slučaju podizanja Nove Vesi, definitivno je uklopljen u sustav u kojemu Kaptol kao vrhovni gospodar (senior) vrši upravu nad posjedima i podložnicima, odnosno „naslonjen“ je na standardne modele uprave nad vlastelinstvima. I u slučaju se osnutka Nove Vesi dogodio transfer kaptolskih prava na niže instancije, samo što će prava uživanja kaptolskih zemljišta umjesto na zakupnike ili kanonike pojedinačno prijeći na novoveške stanovnike kao društvenu zajednicu. Nadalje, Kaptol je u novoveški privilegij integrirao i pojedine elemente tipične za društvene odnose kakve nalazimo unutar modela koji podrazumijeva pravo korištenja. Prije svega, kanonička zajednica od stanovnika Nove Vesi traži vjernost i priznavanje Kaptola za „prirodnoga gospodara“.²² To je zapravo značilo

21 To je, na primjer, veoma dobro vidljivo na primjeru kaptolskoga sisačkoga vlastelinstvu. Usp. o tamošnjim zakupnim predijima u Statutima MHEZ II: 61. O reorganizaciji cjelokupne posjedovne strukture sisačkoga vlastelinstva i stvaranju predija na tom području detaljno Jerković 2011: 166, 169-170. Također, o predijalnom sustavu i strategiji organizacije predija ovoga područja v. Novak 2011a: 182-189.

22 *Volumus autem, ut ipsi cives sive hospites nos recognoscat pro suis dominis naturalibus et nobis teneatur assistere semper cum solida fidelitate omnes et singuli cum*

priznavanje Kaptola kao svoga seniora, odnosno kreiranje standardnoga medijevalnoga društvenoga obrasca, koji je podrazumijevao čvrstu vezu između više i niže instancije manifestiranu kroz zakletvu vjernosti. Upravo je to bio uobičajeni model kojega je Kaptol primjenjivao i u odnosu s predijalcima – vjernost je, naime, i ovdje bila središnji koncept, odnosno vezivno tkivo između gospodara i zakupnika posjeda.²³ Pored toga, valja istaknuti i kako je Kaptol prilikom podizanja Nove Vesi primijenio i pojedina načela poreznoga sustava karakterističnoga za upravu nad seoskim imanjima. Stanovnici, naime, Nove Vesi katedralnoj su zajednici bili obvezni podmirivati takozvane „darove“ (*munera*), porez koje je Kaptol inače ubirao od kmetova na svojim vlastelinstvima.²⁴ Stoga, premda je katedralni Kaptol podigao naselje s novim pravnim statusom, ustaljeni modeli upravnoga, društvenoga i poreznoga oblikovanja vlastelinstava, nisu se mogli potpuno zaobići – oni su bili preduboko usađeni u kolektivno biće katedralnih kanonika te su svoj odraz pronašli i u procesu oblikovanja kolektivnoga identiteta novoveške društvene zajednice.

Kreiranje društvene zajednice

Stanovništvo i vlasništvo

Osnutak novoga tipa naselja na kaptolskomu vlastelinstvu označio je i početak kreiranja nove društvene zajednice te promjene u društvenoj stratifikaciji. Osnivačka povelja razlikuje tri skupine stanovništva na novoveškomu području. Prve dvije skupine, „građani“ (*cives*) i „doseljenici“ (*hospites*), imale su pravo na uživanje povlastica, odnosno činile su privilegirani sloj. S obzirom na to da se drugi termin, *hospites*, odnosio

suis inquilinis et pertinentibus ad eosde. CD XI, dok. 114: 154.

23 Usp. MHEZ II: 41. U tom kontekstu, Kaptol uvijek traži od novih zakupnika da se obvežu na vjerno služenje. Usp. primjer iz 1308. (CD VIII, dok. 339: 417). Na značenje koncepta vjernosti gospodaru sugerira i podatak da je Kaptol nevjeru smatrao jednim od tri glavna razloga, koja su mogla rezultirati oduzimanjem predija pojedinom zakupniku. Osim nevjere, Kaptol si zadržava pravo razvrgnuti odnos ukoliko predijalac ne bi dvije godine zaredom plaćao cenzus, i ako bi tijekom pet godina zapustio svoj predij ili vinograd. Usp. Gajer 1978: 98-99. Također, vidi i regulativu iz 1334., kojom Kaptol uređuje odnos s podložnicima oko obrađivanja vinograda CD X, dok. 89: 140.

24 CD XI, dok. 114: 154. Vidi više o regulaciji ubiranja darova dalje u tekstu.

na doseljenike, prvi se termin, *cives*, nedvojbeno odnosio na stanovništvo koje je već otprije obitavalo na novoveškome području, ali je sada bilo privilegirano.²⁵ Osim njih, u osnivačkoj se povelji još javljaju i „inkvilini“. Teško je za povjerovati da su inkvilini participirali u uživanju povlastica kakve je Kaptol kao gospodar zajamčio članovima prvih dviju društvenih skupina; na temelju se osnivačke povelje opravdano može zaključiti da je riječ o stanovnicima podređenima prvim dvjema skupinama stanovništva Nove Vesi, odnosno o temeljnoj radnoj snazi „građana“ i „doseljenika“.²⁶ Privilegirani sloj (*cives* i *hospites*) činio je skroman udio u ukupnom broju stanovništva na kaptolskim posjedima – prema procjenama, građani su Nove Vesi činili tek oko 1,5% sveukupnoga stanovništva zagrebačkoga vlastelinstva (Gajer 1978: 84). Ipak, nastanak je novoga sloja svakako bio bitan društveni događaj, koji je utjecao na promjene ustaljenoga društvenoga sustava. Na kaptolskim vlastelinstvima prije osnutka Nove Vesi nalazimo tek zemljoposjednički sloj i kmetove. Članovi su Kaptola, dakako, vodeći zemljoposjednički sloj koji je imao pravo raspolagati sa svim zemljištima. Specifičnu skupinu činili su zakupnici kaptolskih posjeda koji zemljišta u vlasništvo dobivaju pod strogo definiranim uvjetima. Oni korištenjem prava uživanja zemljišta postaju „uvjetni“ („kondicionalni“) zemljoposjednički sloj.²⁷ Predijalci su predstavljali pravno reguliranu skupinu, koja je, u društvenom smislu, unutar sebe bila izrazito heterogena. Među, naime, „uvjetnim“ vlasnicima na kaptolskim posjedima nalazimo više, niže i srednje plemstvo, pripadnike svećeničkoga staleža, ali i razne redovničke kuće (na primjer cistercijske ili pavlinske).²⁸ Ukupno gledajući, zemljoposjednički sloj nije prelazio brojku od 130 na svim kaptolskim vlastelinstvima.²⁹ Veliku

25 R. Gajer ističe također da su *hospites* doseljenici te navodi da se u osnivačkoj povelji pod nazivom *alii habitatores* kriju stanovnici otprije, iz Lepe Vesi (Gajer 1978: 96, i ovdje bilj. 397). Može se pretpostaviti kako su ti stanovnici otprije stekli onda naziv *cives*.

26 Usp. i Buntak 1996: 95. Također, to se da zaključiti i iz same osnivačke povelje: CD XI, dok. 114: 154.

27 Detaljno o razvoju „uvjetnoga“ zemljoposjedničkoga sloja na širem području Kraljevstva Rady 2000: 79-85. Temeljna odrednica ove društvene skupine bilo je posjedovanje zemlje pod određenim uvjetima, a najčešće se to odnosilo na vojnu obvezu. (Rady 2000: 79). Također, o skupinama koje spadaju pod „uvjetne“ zemljoposjednike, v. i Levak 2007: 123-140.

28 O heterogenosti pedijalaca kao pravno regulirane skupine detaljnije Jerković 2011: 145, 152-157.

29 Riječ je o 32 kanonika, 27 prebendara, i tridesetak-četrdesetak predijalaca na zagrebačkom vlastelinstvu te oko dvanaest predijalaca na sisačkom i petnaestak na

većinu stanovništva, procjenjuje se oko 90%, činili su kmetovi kunovnjaci (*coloni/marturinarii*).³⁰ Kao društvena skupina spominju se još i *servi*, no oni kao zasebna skupina nestaju 1334. godine.³¹ Glavna se promjena, prema tomu, prilikom nastanka Nove Vesi odnosila na stvaranje još kompleksnijega društvenoga ustrojstva na kaptolskim vlastelinstvima i, premda skromno, širenje baze privilegiranoga stanovništva na crkvenim područjima srednjovjekovne Slavonije.³²

Temeljna je odrednica kolektivnoga društvenoga identiteta novonastale društvene skupine bilo posjedovanje privilegija. Kaptol stanovništvu daje mogućnost posve samostalnoga odlučivanja o transakcijama povezanim uz imovinu te se taj privilegij odnosio i na pokretna i na nepokretna dobra (CD XI, dok. 114: 153). Stanovništvu se jamči pravo prenošenja pokretnih i nepokretnih dobara na druge subjekte – tom su se povlasticom stanovnici Nove Vesi mogli služiti i za trajanja svoga života i oporučno.³³ Nadalje, osnivačkom se poveljom regulira i nasljeđivanje u slučaju smrti bez oporuke – ukoliko, naime, stanovnik ne bi sastavio oporuku, njegovu je imovinu imala pravo naslijediti rodbina do trećega

topličkom vlastelinstvu. Vidi MHEZ II: 13 (broj kanonikata): 36-37 (broj prebendara): 43-45 (broj predijalaca zagrebačkoga vlastelinstva): 60-62 (broj predijalaca sisačkoga i topličkoga vlastelinstva).

- 30 Naziv kunovnjaci ili *marturinarii* kmetovi su nosili po temeljnoj svojoj poreznoj obvezi, *marturini*. Termin *marturina* germanske je provenijencije te je posrednim putem unešen u latinski jezik. U slavenskom jeziku upotrebljavao se naziv kunovina. V. Klaić 1904: 126-127. I sami kanonici u svojim Statutima nastoje pojasniti naziv *marturinarii* – redaktor Statuta, naime, navodi kako naziv potječe od prakse iz prijašnjih vremena, kada su podanici na kaptolskim vlastelinstvima svojem gospodaru trebali svake godine dati po jednu kuninu kožu (*Coloni harum villarum et alliarum in nostris tenetis vocantur marturinarii ex eo, quia olim tales singuli obligabantur suis dominis dare unam pellem marturine annuatim.*). MHEZ II, str. 22. Procjenu broja kunovnjaka na zagrebačkom kaptolskom vlastelinstvu donosi Gajer 1978: 84.
- 31 *Servi* su bili nastanjeni u naselju *Villa servorum* te su kao osnovnu dužnost imali obrađivati kaptolske vinograde. Glavno je podavanje bilo u vinu te su još bili obvezni na druge službe: morali su raditi i kao zvonari, popravljati kaptolske mlinove, dovoziti drva i graditi ograde. Bili su obvezni dati zalazninu kmetskom županu. Nakon 1334. su izjednačeni s drugim kaptolskim podložnicima, odnosno kmetovima (MHEZ II: 25-27, Gajer 1978: 94-96).
- 32 Na biskupskim posjedima privilegirano se stanovništvo javlja još od 13. stoljeća Klaić 1982: 309-320 (na str. 43 vidi i o promjenama društvenoga statusa stanovništva biskupskih posjeda u ranijim razdobljima).
- 33 ... *quod de bonis suis mobilibus et immobilibus ac se moventibus in vita pariter et in morte, iuris beneficio et moderamine adhibito...* CD XI, dok. 114: 153.

koljena.³⁴ Temeljna zadaća sustava koji se temeljio na slobodnom raspolaganju imovinom bila je privući stanovništvo i osigurati mu što bolju gospodarsku poziciju odmah na početku života u novoj sredini. Kaptol je, štoviše, svim doseljenicima nastojao omogućiti jednake početne uvjete razvoja. U tom smislu, katedralna zajednica donosi odluku prema kojoj se svim doseljenicima na korištenje daju jednake parcele na kojima će se podići stambeni objekti.³⁵ Privilegij slobodnoga raspolaganja imovinom implicirao je promjene u vlasničkim odnosima. Davanjem mogućnosti novoveškome stanovništvu da transakcije povezane uz pokretna i nepokretna dobra obavi posve neovisno od Kaptola, katedralna se zajednica svjesno isključila iz procesa odlučivanja o sudbini jednoga dijela svojih materijalnih dobara. U tom je kontekstu svakako postojala mogućnost da se promijeni percepcija vlasništva, odnosno da se među novoveškim stanovništvom u većoj mjeri razvije osjećaj osobne povezanosti uz dobra, odnosno pojača osjećaj osobnoga vlasništva. Da bi, ipak, sačuvala svoj vrhovni *dominium* čak i nad materijalnim dobrima čije transakcije nije nadzirala kanonička je zajednica u osnivačku povelju interpolirala dio kojim se od stanovništva Nove Vesi traži ukalupljanje u sustav, odnosno, kako je ranije naznačeno, priznavanje vrhovnoga autoriteta seniora.³⁶ Zahtijevajući, naime, od novoveškoga stanovništva da katedralnu zajednicu prizna za svoga „prirodnoga gospodara“, Zagrebački se kaptol na veoma pragmatičan način poslužio modelom izravnoga vlasništva i na normativnoj je razini zaštitio svoj vrhovni položaj u vlasničkoj strukturi. Taj je princip već bio poznat na crkvenim predijima – valja, naime, imati na umu da su i posjede u zakupu imali pravo naslijediti članovi predijalčeve obitelji.³⁷ No, sve dok se perpetuirala slika o zemljoposjedniku kao vrhovnom gospodaru i dok je sustav počivao na principu priznavanja

34 *Quicumque autem intestatus decesserit, in bonis suis succedant eidem sui heredes proximiores sexus utriusque usque ad terciam generationem suo modo et ordine...* CD XI, dok. 114: 153.

35 *... volumus equales habere in latitudine saltem videlicet triginta duorum brachiorum silvestrium, longitudo autem earum ex utraque parte vicus protendatur usque fluvium sive rivum sibi adiacentem de retro...* CD XI, dok. 14: 154.

36 CD XI, dok. 114: 154. Usp. i tekst prije.

37 Na primjer, biskup Augustin Kažotić (1303.-1322.) daje jedno biskupsko zemljište pod predijalnim uvjetima biskupovom službeniku Jakovu Jurjevu i njegovom potomstvu (CD VIII, dok. 94: 104-105). Također, biskup Jakov iz Piacenze u zakupu daje posjed na području biskupskoga ivaničkoga vlastelinstva stanovnome Gerardu i njegovim nasljednicima (CD XI, dok. 210: 274-275). I općenito na području Kraljevstva zakupna zemljišta imaju pravo naslijediti predijalčevi potomci. Štoviše, uz odobrenje gospodara posjeda, predijalci su čak mogli samostalno obavljati razne

vjernosti senioru, eventualno stvaranje osjećaja veće povezanosti pojedine predijalske obitelji prema zakupljenom posjedu nije predstavljalo opasnost za postojeći sustav. U slučaju je Nove Vesi obrazac ponovljen – Kaptol je davanjem prava na slobodno raspolaganje imovinom stanovnike svjesno čvršće vezao uz dodijeljenu im imovinu i na taj im način ucijepio veći osjećaj odgovornosti prema materijalnim dobrima, dok je istodobno jednostavnim potezom – zahtjevom za priznavanjem vjernosti – sačuvao temeljne konture postojećega društvenoga i vlasničkoga sustava.

Porezi i gospodarske djelatnosti

Osim preko kreiranja imidža o vrhovnom gospodaru, Kaptol će svoj vrhovni (vlastelinski) autoritet nad novim naseljem kontinuirano potvrđivati i preko poreznoga sustava. Upravo će to biti pragmatičan sustav primjene autoriteta, mehanizam koji će u redovitim ciklusima stanovnike Nove Vesi podsjećati na ustanovljene odnose moći. Temeljno davanje koje će stanovništvo Nove Vesi biti obvezno podmirivati Kaptolu bio je porez na *kurije*.³⁸ Drugim riječima, stanovništvo je trebalo plaćati porez na stambene objekte nastale na kaptolskom zemljištu. Ovaj je porezni model bio modifikacija šire slavonske porezne prakse, koja se temeljila na ubiranju marturine. Marturina, ili porez na zemlju, od početka je 12. stoljeća bila tipična slavonska daća. Isprva se plaćala u kuninoj ili vjeveričinoj koži, a kasnije se isplaćuje u novcu. Iznosila je najčešće 12 denara i plaćala se po selištu (*sessio*) kralju ili pak vlastelinu (ukoliko mu je kralj prepustio ubiranje marturine).³⁹ Prema Statutima Zagrebačkoga

transakcije povezane uz zakupljena zemljišta, poput zamjene ili prodaje posjeda. Rady 2000: 83.

38 ... *In signum autem recognoscis domini nostri temporalis, tenebuntur nobis annuatim in festo beati Martini confessoris de novembri, singuli se singulis curiis integris solvere quadraginta denarios banales...* CD XI, dok. 114: 154.

39 Detaljno v. Klaić 1904: 114, 145, 154-177, 182-192. Kao jedan primjer prijenosa prava na ubiranje marturine s kralja na biskupa, istaknimo slučaj iz 1201. godine. Tada kralj Emerik Arpadović (1196.-1204.) daje biskupu zagrebačkom Dominiku (oko 1193.-1205.) pravo ubiranja svinjske desetine i marturine s područja Zagrebačke biskupije (CD III, dok. 8: 7-13). Dakako, kada bi posjedi prešli na drugoga vlastelina, novi je vlasnik preuzeo pravo ubiranja marturine. U tom smislu istaknimo slučaj kaptolskoga sisačkoga vlastelinstva – nakon što posjedi iz međuriječja Kupe, Odre i Save prijeđu iz ruku biskupa u vlasništvo Kaptola, kanonici preuzimaju i pravo ubiranja marturine te desetine. Usp. Jerković 2011: 152.

kaptola marturina je bila glavna novčana daća kmetova i na kaptolskim posjedima; sredinom 14. stoljeća plaćala se na ime kmetskoga selišta u iznosu od 18 banskih denara (ranije 17 denara) (MHEZ II: 22, Adamček 1980: 123, Gajer 1978: 86). Kada se uzme u obzir da se u novoveškoj osnivačkoj povelji jasno zrcale elementi klasičnoga vlastelinskoga poretka temeljenoga na vertikalno definiranom sustavu autoriteta, posve je jasno da će i kaptolska porezna politika preuzimati modele prisutne na široj razini. Prema osnivačkoj povelji porez na uživanje zemljišta je u Novoj Vesi iznosio 40 banskih denara i plaćao se na isti dan kada i većina ostalih poreza na kaptolskim vlastelinstvima, 11. studenoga (CD XI, dok. 114: 154). Vidljivo je, dakle, kako je postojala velika razlika u iznosu temeljnoga poreza na kurije u Novoj Vesi i poreza na zemlju koji se plaća na ostalim dijelovima kaptolskih vlastelinstava – stanovništvo je privilegiranoga naselja bilo obvezno plaćati više od dvostrukoga iznosa u odnosu na kmetove. Ova je okolnost možda povezana uz činjenicu da novoveški stanovnici nisu imali obvezu nekih drugih podavanja, prvenstveno radne rente i izvanrednih podavanja (*collecta*).⁴⁰ Također, može se pretpostaviti kako se Kaptol nadao da će se naselje u veoma kratkom periodu uspjeti prometnuti u jako i stabilno ekonomsko središte čijem stanovništvu veliki porezni namet neće predstavljati nikakav financijski problem. Nova Ves je time odmah uklopljena u sustav „monetarne politike“ na kaptolskim vlastelinstvima i općenito. Valja istaknuti kako upravo tijekom 14. stoljeća dolazi i do opsežnijih pokušaja centralne vlasti (Anžuvina) oko nametanja obveze plaćanja „pune desetine“ u Slavoniji,⁴¹ što svakako povećava potrebu za novcem na široj razini i utječe na opću monetizaciju privrede. Do intenzivnije komutacije na kaptolskim vlastelinstvima dolazi tek u prvoj polovici 15. stoljeća (Adamček 1980: 123), no i u razdoblju podizanja privilegiranoga naselja novčana je privreda posve integrirana

40 Radna obveza, ili tlaka, bila je obveza kmetova da određeni broj dana godišnje rade na kaptolskim i kanoničkim poljima i vinogradima. Izvanredna podavanja su bila razna podavanja u naturi. Kmetovi na kanoničkim predijima su službeniku pojedinoga kanonika još bili obvezni podmiriti manju zalazninu u doba berbe (odnosno ugostiti ga), te mu dati određenu količinu žita i vina. Usp. u Statutima MHEZ II: 23, 72-73. Također Gajer 1978: 88-89, 92. O zalaznini v. MHEZ II: 60 i Adamček 1980: 104. Dodajmo i da su kmetovi sisačkoga vlastelinstva imali još dodatnu tlaku – oni su imali obvezu podizanja brana na Savi te su na tome području trebali ribariti (MHEZ II: 60).

41 Tradicionalno su stanovnici slavonskoga područja bili oslobođeni podmirivanja cjelokupnoga iznosa desetine, no u kontekstu financijske reforme Anžuvinci uvode obvezu plaćanja pune desetine. Više o promjenama u sustavu plaćanja desetine koje iniciraju Anžuvinci v. Margetić 2000: 33-41.

u kaptolski gospodarski sustav. Štoviše, takav se sustav osobito razvija u kontekstu gospodarske reforme utemeljene na predijalnom zakupu – ne smije se smetnuti s uma da je cenzus, plaćan u potpunosti u novcu, osnovna obveza predijalca prema Kaptolu (MHEZ II: 43-45, 60-62). Stoga, premda se u 14. stoljeću većina kmetskih obveza i dalje temeljila na radnoj i prirodnoj renti, zakupnički je sustav nametnuo kmetovima i obvezu uplaćivanja dijela podavanja u novčanom obliku.⁴²

Osim poreza na kurije, novoveška je zajednica na ime priznavanja Kaptola kao „prirodnoga gospodara“ katedralnim kanonicima bila obvezna i na prirodna davanja. Riječ je o nametu koji se naziva „darovi“ (*munera*) i koje novoveška zajednica mora podmirivati tri puta godišnje: na Božić Kaptolu treba dati jednoga pijetla, četiri kruha i deset jaja; na Uskrs četiri kruha, jedan sir i petnaest jaja; te na blagdan svetoga Stjepana kralja (20. kolovoza) dvije kokoši ili dva pileta, četiri kruha i deset jaja.⁴³ „Darovi“ su spadali pod uobičajena davanja kmetova na slavonskim vlastelinstvima, čiji se sadržaj razlikovao od posjeda do posjeda, obično oviseći o stupnju gospodarskoga razvoja i veličini posjeda (usp. Adamček 1980: 103-107). Na kaptolskim je vlastelinstvima ovaj namet uobičajen i prikuplja se također tri puta godišnje, kao i u Novoj Vesi (MHEZ II: 23, Gajer 1978: 87, Jerković 2011: 173-174, Novak 2011a: 182). Prirodna davanja, posve usuglašena s obvezama kakve imaju kmetovi na kaptolskim vlastelinstvima sugerira da Kaptol u okvirima novoga, privilegirana, naselja izrazito potiče poljoprivrednu proizvodnju. S velikom se sigurnošću može pretpostaviti kako su „inkvilini“, kao društvena skupina podređena „građanima“ i „doseljenicima“, predstavljali radnu snagu zaduženu za obradu zemljišta, odnosno agrarnu proizvodnju na temelju koje će biti zadovoljene potrebe novoveškoga stanovništva i kanonika. S druge, pak strane, sloboda raspolaganja imovinom – odnosno mogućnost obavljanja raznovrsnih transakcija povezanih uz pokretna i nepokretna dobra, stvarala je dobre uvjete za razvoj trgovine. Valja, međutim, istaknuti da osnivačka povelja nije specificirala, niti uopće definirala, okvire trgovačke razmjene ili razvoja obrta u novomu gradskom naselju. Razlog tomu po svemu sudeći leži u okolnosti da je Kaptol u ovoj, prvoj fazi razvoja naselja svoju pozornost usmjerio isključivo na proces doseljenja novoga

42 Na afirmaciju novčanih podavanja, ali u kontekstu proširivanja robno-novčane privrede i sve veće važnosti trgovine na vlastelinstvima, upozorava i Gajer 1978: 23.

43 ... *ad festum vidilicet nativitatis domini quilibet unum caponem bonum, quatuor panes et ova decem. Item ad festum ressureccionis domini quatuor panes, unum caseum, ova quindem. Item ad festum beati regis Stephani duas gallinas sive pullos bonos, panes quatuor et ova decem...* CD XI, dok. 114: 154.

stanovništva i na postavljanje normativnih okvira za definiranje sustava autoriteta u tek osnovanoj Novoj Vesi. Može se, nadalje, pretpostaviti da je tek nakon doseljavanja stanovništva trebala uslijediti nova faza, razvoj obrtničko-trgovačkih djelatnosti,⁴⁴ preko kojih bi se Nova Ves nametnula kao naselje koje bi konkuriralo ostalim trgovačkim središtima, osobito susjednom Gradecu. S Gradecom – već etabliranim i snažnim gradskim središtem koje prodaje vlastite proizvode i samostalno sudjeluje u izvo-zno-uvoznoj politici⁴⁵ – Zagrebački je kaptol tijekom 14. stoljeća u čestim sporovima oko trgovačkih i općenito gospodarskih pitanja.⁴⁶ Iako sporovi s Gradecom nisu bili razlog zbog kojega Kaptol podiže Novu Ves, ipak je osnutak novoga naselja, u kojem postoje adekvatne predispozicije za budući razvoj obrta i trgovine, mogao biti dobrodošao dodatak jačanju kaptolske pozicije i u odnosu na susjedno urbano središte.

Ipak, u ovoj prvoj, uspostavnoj, fazi poljoprivredna je proizvodnja i dalje temelj inicijalnoga razvoja nove zajednice. Odnosno, Kaptol prvo iskušanim metodama želi potaknuti djelatnosti koje su stanovništvu na kaptolskim vlastelinstvima bile dobro poznate. U tom je kontekstu razumljivo da Kaptol novoveškom naselju prilikom njegova osnutka daruje

44 Na taj način bi se i Nova Ves uklopila u šire okvire trgovačke razmjene koja se odvijala u kaptolskom dijelu Zagreba. Usp. detaljnije o tom Buntak 1996: 103, Tkalčić 1999: 60.

45 Gradec sve do sredine 14. stoljeća kontinuirano gospodarski i trgovački raste i nameće se kao vodeće gradsko središte Slavonije (Budak 1994: 86-87).

46 Tijekom 14. stoljeća Gradec i Kaptol se spore oko zemljišnih pitanja – odnosno oko posjeda Sviblja i Kobiljka – potom zbog prava na ubiranje tržne pristojbe (pijacovine), uslijed podizanja cijena ležarine (porez na robu koja se prodavala na gradečkom trgu) te uvođenja novih pristojbi od strane Gradeca itd. Sporove Kaptol i Gradec ponekad rješavaju mimim putom, no ponekad, osobito od druge polovice 14. stoljeća nerijetko dolazi i do krvavih obračuna. Prvi je na pregledan način sukobe između Kaptola i Gradeca u dugom razdoblju od 14. do 17. stoljeća sumirao zagrebački kanonik i crkveni povjesničar Toma Kovačević (1664.-1724.) u svom djelu *Manifestatio Dissidiorum Civitatis Montis Graecensis Zagrabiensis cum Capitulo Zagrabiensi*, ostavština Ljudevita Ivančana, Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu (u originalu u Arhivu HAZU, signatura II.b.7.), str. 142-215; Index, str. 216-219 (navedena je paginacija iz Ivančanova prijepisa). Osim njega, o sporovima Kaptola i Gradeca u 14. stoljeću još i Buntak 1996: 63, 87, 88, 113-116, 123-126, Klaić 1982: 104-112, Tkačić 1999: 59-68.

i posjed Bukovicu.⁴⁷ Posjed se prostirao u blizini novoveškoga naselja,⁴⁸ te su se na njemu uz ostale pripadnosti nalazili i kaptolski vinogradi. Donacija posjeda Bukovice svakako je imala šire posljedice – ukoliko su, naime, žitelji Nove Vesi, željeli kontinuirano uživati plodove s kaptolskih vinograda oni su svakako morali nastaviti razvijati vinogradarstvo kao gospodarsku granu. Posjed Bukovica će u posjedu novoveškoga naselja ostati do 1376., kada prelazi u ruke pavlina.⁴⁹ U svakom slučaju, razvoj vinogradarstva na području Bukovice kojega bi poticala novoveška zajednica, također je bilo dio gospodarske strategije katedralne zajednice od samoga osnutka privilegirana naselja. Uživanje je posjeda Bukovice, kao i sloboda raspolaganja imovinom, ovisilo isključivo o volji vlastelina, odnosno Zagrebačkoga kaptola. Štoviše, kanonici doniranjem Bukovice stanovnicima Nove Vesi i javnosti općenito daju na znanje da baš svi elementi početnoga razvoja nove zajednice od samoga početka proizlaze izravno od Kaptola kao vrhovnoga gospodara. Doniranje posjeda Bukovice novoveškom stanovništvu iz perspektive je Kaptola značilo isključivo dragovoljno prenošenje prava na uživanje plodova na nižu instanciju i ta se predodžba kroz osnivačku povelju morala upravo u tom obliku integrirati u normativni okvir novoosnovane zajednice.

„Konzervativizam“

Zagrebački se kaptol, u odnosu na Biskupa, kasno priključio „urbanim“ trendovima. U neposrednoj blizini Kaptola kao biskupsko privilegirano naselje još od 1244. razvija se Laška Ves (*Vicus Latinorum*); kao biskupska „gradska“ naselja razvijaju se još i Ivanić od 1246., potom *libera villa nostra de sancto Clemente* osnovana 1272., te Vugrovec, osnovan u drugoj polovici 13. stoljeća (Klaić 1982: 309, 319, 322–323). Vidljivo je, dakle, da biskupska kurija u privilegiranim naseljima

47 *Ante omnia igitur ad ipsorum nostrorum hospitem sive civium usum concedimus et donamus totam terram nostre communitatis Bokoucha ... ymmo eciam ipsi hospites suas vineas, vigore nostrorum litterarum obtinebunt.* CD XI, dok. 114: 152.

48 Prostirao se od Mirogoja na zapadu do potoka Bliznaca na istoku, a na jugu je graničio s Lašćinom (Gajer 1978: 31).

49 *E converso autem supradictus prior et universi fratres Heremite predicti claustris beate virginis, quandam villam ipsorum Twpal vocatam Heremitarum, ultra fluvium Zaue, in continua possessionis nostre Mlaka nuncupate, cum omnibus utilitatibus...* CD XV, dok. 157: 221–222.

prepoznaje dodatnu mogućnost gospodarskoga jačanja svoga vlastitoga položaja.⁵⁰ S druge strane, Kaptol sve do sredine 14. stoljeća zadržava do kraja „konzervativan“ pogled na društveno uređenje svojih vlastelinstava. Novi tip društvenoga organiziranja nije se ni nakon osnutka Nove Vesi odmah proširio po kaptolskim vlastelinstvima. Čak i tijekom procesa administrativne reorganizacije sredinom 14. stoljeća i nastanka topličkoga i sisačkoga komitata – koji će funkcionirati kao dvije centralizirane upravne jedinice – Zagrebački se kaptol tada ne odlučuje na uvođenje novoga tipa društvenoga organiziranja.⁵¹

U prvom razdoblju razvoja Nove Vesi Zagrebački se kaptol suočava s poteškoćama oko realizacije temeljnih ciljeva – većega priljeva stanovništva i stabilnoga gospodarskoga razvoja – što nedvojbeno također utječe na sporije ukorjenjivanje ovoga novoga modela društvenoga organiziranja na kaptolskim vlastelinstvima. O poteškoćama koje su se javile u funkcioniranju Nove Vesi svjedoči isprava iz 1361. kojom Zagrebački kaptol donosi nove odredbe o obvezama stanovništva. Riječ je, naime, o kaptolskoj ispravi koja nastaje kao odgovor na zamolbu novoveškoga stanovništva, odnosno njihova predstavnika vesnika Mladena (CD XIII, dok. 99: 149). On je kaptolsku zajednicu zamolio za porezne ustupke, odnosno oslobođenje od podavanja „darova“. Ova je zamolba opravdana lošim gospodarskim stanjem u Novoj Vesi, uslijed kojega se broj stanovnika u naselju prepolovio (CD XIII, dok. 99: 149). Nakon što su kanonici razmotrili zahtjev, zajednički su odlučili da se doseljenicima opraštaju sva podavanja na rok od tri godine (CD XIII, dok. 99: 149). Iz ovoga je slučaja vidljivo kako je prvi val doseljavanja, kojega Kaptol potiče osnutkom Nove Vesi, prije početka 1360-ih zaustavljen te je novo naselje upalo u gospodarsku krizu. Usprkos, dakle, bitnoj povlastici koja je zajamčena doseljenicima – prava na slobodno raspolaganje imovinom

50 Usp. o razvoju biskupskih vlastelinstava, te u tom kontekstu o položaju tamošnjih naselja Adamček 1979: 81-112. O razvoju naselja Ivanić u okvirima biskupskoga ivaničkoga vlastelinstva također v. Cepetić 2015: 26-39.

51 Usp. u Statutima MHEZ II: 60-62, iz kojih je vidljivo da Kaptol u okvirima administrativne jedinice pod nazivom komitat ne podiže trgovišta, odnosno privilegirana naselja. Komitati su obuhvaćali zemljišta koja je Kaptol na području sisačkoga i topličkoga vlastelinstva stekao tijekom 13. i prve polovice 14. stoljeća. U okvirima komitata, Kaptol stvara kompleksnu upravnu strukturu koju nadzire *comes*, i koja je trebala osigurati trajnu poljoprivrednu proizvodnju i nadzor nad novostvorenim zakupnim predijima. Sustav organizacije crkvenih posjeda po komitatima u razvijenom srednjem vijeku nalazimo i na vlastelinstvima zagrebačkoga biskupa, ali i cistercitske opatije u Topuskom. Usp. Novak 2011a: 181. O funkcioniranju kaptolskoga komitata u 14. stoljeću Novak 2011b: 58-62, 78-87.

– Kaptol je u prvom razdoblju razvoja naselja tek djelomično uspio u svojoj nakani da demografski i gospodarski unaprijedi kraj u susjedstvu „kanoničkoga naselja“. Pritužba novoveškoga predstavnika odnosila se prvenstveno na „darove“, što znači da su doseljenici upravo to davanje smatrali problematičnim. No, može se pretpostaviti da je glavni razlog obustavljanju gospodarskoga rasta bio porezni sustav općenito – ne treba smetnuti s uma da su stanovnici Nove Vesi, kako je ranije ukazano, morali plaćati veoma visoki porez na kurije.⁵² Također, kanonici zahtijevaju podmirivanje naturalnih davanja tri puta godišnje od samoga začetka, što je u kontekstu stvaranja tek prvih kontura nove društvene organizacije moglo predstavljati veliko početno opterećenje stanovništvu. Oslobođanjem stanovnika Nove Vesi od svih podavanja katedralna je zajednica željela problemu pristupiti sveobuhvatno. No, usprkos fleksibilnosti koju Kaptol u ovom slučaju pokazuje, jasno je kako prvo razdoblje razvoja Nove Vesi nije lišeno gospodarskih oscilacija. U tom je kontekstu razumljivo što katedralna zajednica još neko vrijeme ne pristupa oblikovanju sličnih društvenih zajednica.

Štoviše, razvoj privilegiranih naselja je tekao veoma sporo i tek će na pragu novoga stoljeća utjecati na ostala vlastelinstva. Na topličkom se vlastelinstvu „građani“ spominju 1385., a Varaždinske Toplice kao trgovište nalazimo 1420. godine (Adamček 1980: 164). Kao trgovište u kojem rezidira upravitelj naselja *villicus* Sisak javlja se tek 1440.,⁵³ a pretpostavlja se da je taj status stečen tek krajem 14. ili početkom 15. stoljeća (Adamček 1980: 167). Na zagrebačkom vlastelinstvu kanonici po drugi put osnivaju privilegirano naselje s gradskim stanovništvom tek 1478. godine. Tada, naime, u kontekstu osmanlijske ugroze Zagrebački kaptol želi u što kraćem roku privući novo stanovništvo i, usprkos opasnosti, poticati gospodarsku proizvodnju.⁵⁴ Riječ je o naselju Opatovini,

52 Usp. tekst prije.

53 Vidi u: *Povijesni spomenici zagrebačke biskupije. Monumenta historica episcopatus Zagrabiensis*, sv. VI. (dalje MHEZ VI). 1994. Andrija Lukinović. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, dok. 579: 629.

54 Osnivačku povelju izdanu početkom siječnja 1478. vidi u MCZ II, dok. 309: 385-390. Također vidi i: MCZ II, dok 311: 392, gdje Kaptol na svom redovitom vijećanju sredinom veljače iste godine potvrđuje odredbe o raspolaganju imovinom (ova odredba je inkorporirana i u takozvanu Crvenu knjigu Zagrebačkoga kaptola – *Liber rubeus* – koja sadrži razne odredbe o kaptolskim vlastelinstvima, kaptolskim zemljoposjedničkim obvezama, regulaciji upravljačkih mehanizama na posjedima, o odnosima s podanicima, obvezama podanika prema Kaptolu, ali i o unutarnjoj organizaciji Kaptola, službi Božjoj, odnosno liturgijskim dužnostima i obvezama kanonika itd., i to za razdoblje 1420.-1573. Vidi u Tkalčić 1879, dok. 35: 53).

prilikom čijega je oblikovanja u privilegirano naselje, novoveška osnivačka povelja svakako poslužila kao uzor (usp. Buntak 1996: 153-154, Dobronić 1991: 172-180).

Vesnik

Zagrebački kaptol osnivačkom poveljom regulira i sudsko-upravna pitanja. Ključna se povlastica Novoj Vesi u tom kontekstu odnosila na mogućnost samostalnoga izbora upravitelja cijele zajednice, odnosno vesnika. S obzirom na to da ostala naselja na kaptolskim vlastelinstvima nisu imala tu mogućnost, privilegij je samostalnoga izbora vesnika također novina, razlikovna kategorija koja je novoosnovanu društvenu zajednicu izmjestila iz standardne upravne strukture. Isprava iz 1361. u kojoj nalazimo vesnika Mladena (CD XIII, dok. 99: 149) svakako potvrđuje da je nakon osnutka Nove Vesi u tom naselju novi upravno-sudski institut zaživio u praksi. Ista isprava sugerira i da je vesnik bio predstavnik svojega naselja pred Kaptolom, odnosno spona između vrhovnoga gospodara vlastelinstva i novoveške zajednice. Osnivačka povelja bilježi i proceduru izbora vesnika – njega su stanovnici Nove Vesi birali posrednim putem, i to preko četiri svoja „izaslanika“ koja su djelovala u ime cijele zajednice. Sam izbor vesnika četvorica su novoveških predstavnika vršila svake godine, i to prvoga svibnja.⁵⁵ Također, valja istaknuti da u sudsko-upravnoj strukturi Nove Vesi nalazimo još i prisjednike, a to su bila dva tamošnja stanovnika koja su vesniku pomagala u sudovanju.⁵⁶ I upravo se u sudovanju ponajviše očitovao autoritet vesnika. Vesnik je, prema osnivačkoj povelji, imao pravo sudovanja u svim civilnim i krivičnim parnicama, čija materijalna naknada ne bi prelazila novčani iznos od 12 denara (CD XI, dok. 114: 153). Pravo na sudovanje donosilo je i materijalne prednosti, odnosno uz njega je bilo povezano i pravo na ubiranje dvije trećine iznosa od globi svake sudske parnice. Jednu su trećinu prihoda od globi ubirali prisjednici (CD XI, dok. 114: 153). Vesnik je, nadalje, uživao i druge privilegije povezane uz njegov upravni položaj. On je, naime, zajedno s prisjednicima koji su mu pomagali u sudovanju, imao pravo preuzeti trećinu imovine svakoga preminuloga stanovnika Nove Vesi koji nije

55 ... *ut ipsi annuatim kalendiis maii, ante prandium, per suos quatuor compromissarios sibi valeant eligere villicum ...* CD XI, dok. 114: 152.

56 ... *in omnibus causis civilibus et criminalibus civiliter motis, adhibitis secum duobus civibus assessoribus ibidem commorantibus ...* CD XI, dok. 114: 152.

imao živuće rodbine unutar tri koljena (ostatak pripada Kaptolu) (CD XI, dok. 114: 153).

Funkcija vesnika i inače je na kaptolskim vlastelinstvima bila čvrsto integrirana u upravnu strukturu. To je bio institut koji je Kaptolu omogućavao organizaciju uprave na najnižoj, seoskoj razini. No, za razliku od vesnika u Novoj Vesi, vesnici u kaptolskim selima nisu bili izabirani od strane lokalne zajednice, nego ih je postavljao kaptolski dekan u ime svih katedralnih kanonika. Kaptolski je dekan pripadao skupini pomoćnoga katedralnoga svećenstva, koje se skrbrilo za upravu nad vlastelinstvima. Dekan je izabiran iz redova samih kanonika Zagrebačkoga kaptola i to na kaptolskim godišnjim sjednicama 10. kolovoza (sukladno tomu, i mandat je dekana trajao godinu dana).⁵⁷ Također, tijekom održavanja godišnje izborne sjednice, novoizabrani dekan postavljao je i seoske vesnike. Svaki je vesnik imao zadaću skupljati prihode iz kaptolskih sela, te je kao pomoćnik kaptolskoga suca, također vršio sudsku vlast. Vesnik je mogao samostalno suditi u sporovima čija materijalna naknada nije prelazila 6 denara (MHEZ II: 33). Prema tomu, vidljivo je da i seoski vesnici i vesnik u Novoj Vesi imaju bitne sudske ovlasti, odnosno da na obje instancije Kaptol subdelegira dio prava koja mu pripadaju kao senioru. No, za razliku od seoskih vesnika gdje se u potpunosti primjenjuje vertikalni model prijenosa autoriteta, u novoveškom je slučaju Kaptol od samoga početka u pravni identitet novoosnovane zajednice integrirao model posredne izbornosti. Ipak, katedralni Kaptol ne dozvoljava sudsku autonomiju u svim slučajevima; u sudskom sustavu Nove Vesi, naime, također nalazimo kaptolskoga svjetovnoga suca. Kaptolski je svjetovni sudac izabiran među kanonicima također na kaptolskim sjednicama 10. kolovoza; to je također bila funkcija preko koje je Kaptol ostvarivao kontrolu na lokalnoj razini, te je, kako je naznačeno, zajedno sa seoskim vesnikom imao zadaću sudovati u parnicama povezanima uz kaptolska

57 Dekan je imao svjetovnu upravu nad kaptolskim podložnicima, nadgledao je skupljanje i raspodjelu kanoničkih prihoda, te je sudjelovao u ubiranju poreza po selima. Dekan je imao raznolike prihode: pripadala mu je „plaća“ koja bi odgovarala prihodima od prebende jednoga kanonikata ili pak jednom dijelu zajedničkih kaptolskih prihoda; zatim 40 denara skupljenih od strane vesnika prilikom oporezivanja sela pod kaptolskom jurisdikcijom (*denarios XL singulos a veznicis exigi*); potom takozvani dekanov porez (*descensus decani*) koji na blagdan sv. Martina (11. studenoga) skuplja samostalno od kaptolskih jobagiona i kolona; razne pristojbe od sporova nad kojima se proteže njegova jurisdikcija; te također i darovi u vinu i hrani, koje prima od kaptolskih podložnika. O dekanu detaljno u Statutima: MHEZ II: 27-30. Usp. i MCZ I: cxviii-cxix, Klaić 1982: 410, te Gulin 2001: 53-55.

sela.⁵⁸ Kaptol se mogućnošću kontrole sudovanja, koju je ostvarivao preko kaptolskoga svjetovnoga suca, nije želio u potpunosti odreći ni u novom, privilegiranom, naselju. U tom kontekstu, Kaptol osnivačkom poveljom određuje da u slučajevima parnica koje su se ticale najtežih prijestupa – prolijevanja krvi, pljačke i krađe te požara – vesnik i kaptolski svjetovni sudac trebaju sudovati zajednički (CD XI, dok. 114: 152). Nadalje, vesnik i kaptolski svjetovni sudac su dijelili prihode globa od parnica kojima su zajednički predsjedali. Također, kaptolski svjetovni sudac i vesnik su imali pravo preuzimanja imovine osobe koja je – nakon što joj je utvrđena krivica za jedno od najtežih djela – naposljetku bila osuđena na smrtnu kaznu (CD XI, dok. 114: 153).

Davanjem prava na izbor vlastitoga predstavnika Kaptol je transferirao dio svojih upravnih ovlasti na lokalnu zajednicu, potičući pritom razvoj principa posredne izbornosti. Bio je to jedan zakašnjeni odjek trendova koji se u Europi javljaju tijekom 12.-13. stoljeća, u sklopu kojih sustav biranja i zajedničkoga odlučivanja biva integriran kako u gradski, tako i općenito u politički i crkveni život.⁵⁹ Katedralne su zajednice, pa tako i ona zagrebačka, u kontaktu s tim trendovima osobito nakon IV. lateranskoga koncila 1215. kada je određeno da upravo kanonici postaju lokalni izbornici u postupku imenovanja biskupa, odnosno da zajednički biraju biskupa.⁶⁰ Štoviše, ti se trendovi i tijekom 14. stoljeća zrcale unutar katedralne zajednice Zagrebačkoga kaptola, i to prvenstveno u činjenici da kanonici održavaju godišnje sjednice, vijećaju i svoje pomoćno osoblje

58 MHEZ II: 32-33. Ovdje se navodi i da je sudio u svim parnicama na području sela zagrebačkoga vlastelinstva. Od parnica je imao pravo zadržati i polovicu prihoda od globi (Usp. na ist. mj.).

59 Usp. o tom detaljno Maleczek 1990: 79-134, te Schneider 1990: 135-171. O problematici izbora pape i biskupa v. Schimmelpfennig 1990: 173-195. O sustavu izbora u gradovima v. Schulz 1990: 323-344, te Keller 1990: 345-374. Također, usp. o utjecaju rimskoga prava na razvoj koncepta o zajedničkom odlučivanju u srednjovjekovnim crkvenim i svjetovnim institucijama u klasičnoj studiji Congar 1958: 210-259 (ovdje korišten prijevod na njemački jezik u zborniku: Rausch, Heinz, ur. 1980. *Die geschichtlichen Grundlagen der modernen Volksvertretung. Die Entwicklung von den mittelalterlichen Korporationen zu den modernen Parlamenten*, sv. 1. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft: 115-182).

60 Vidi u: *Constitutiones Concilii quarti Lateranensis una cum Commentariis glossatorum*, *Monumenta iuris canonici, series A: Corpus glossatorum vol. 2*. 1991. Antonius García y García, prir. Città del Vaticano: Biblioteca apostolica vaticana, c. 23.-24: 69-71.

izabiru primjenjujući princip većine glasova.⁶¹ No, sve do sredine 14. stoljeća Kaptol prema podložnicima nastupa isključivo kao kolektivni zemljoposjednik primjenjujući i razvijajući standardni vlastelinski model, dok se primjena modela izbornosti zadržava isključivo u okvirima same kanoničke zajednice. Primjena modela izbornosti (ograničenoga tipa) u pravne okvire novoveške zajednice bila je pragmatične naravi, odnosno smjerala je stvaranju što povoljnijih okvira za gospodarski razvoj kraja u neposrednoj blizini „kanoničkoga naselja“, i to je nedvojbeno Kaptolu bilo daleko važnije od razvoja duha konsenzusa na kaptolskim vlastelinstvima. Integracija kaptolskoga svjetovnoga suca u sudovanje bio je također pragmatičan potez, te dobar pokazatelj kaptolske oslonjenosti na tradicionalne metode uprave preko kojih je i na drugim područjima (odnosno selima) potvrđivao svoj vrhovni autoritet. Prema tomu, čak i prilikom osnivanja naselja kojem Kaptol pridaje elemente upravne i sudske autonomije, tradicionalni upravni model utemeljen na vertikalno definiranom sustavu kontrole neizostavan je dio oblikovanja kolektivne svijesti novoga tipa društvene organizacije.

Župa

Osnutak je novoga naselja uskoro, 1347., bio popraćen i podizanjem župne crkve sv. Ivana Krstitelja (CD XI, dok. 293: 387-388). Na taj je način nova društvena zajednica osim unutarnje regulative kakvu donosi osnivačka povelja dobila i svoj vjerski objekt, instituciju koja će skrbiti za duhovne potrebe pučanstva. Bio je to ujedno i jasan iskaz kaptolskoga patronata, uz pomoć kojega katedralna zajednica također izravno utječe na kreiranje cjelokupne društvene zajednice koja nastaje na njezinu vlastelinstvu. Kaptol je u svojstvu patrona župnoj crkvi donirao zemljišta koja su se protezala u blizini potoka Crikvenika (Medveščaka) i biskupskoga naselja *Vicus Latinorum* (CD XI, dok. 293: 387-388). Iz isprave kojom je ovo darovanje potvrđeno (9. kolovoza 1347.) vidljivo je i kako Zagrebački kaptol novoveškom župniku – osim navedenih zemljišta i svih tamošnjih prihoda – radi uzdržavanja daje pravo ubiranja i cijele desetine od žitarica iz samoga naselja Nove Vesi (CD XI, dok. 293: 387). Također, iz jednoga kasnijega dokumenta, datiranoga u 1376., saznajemo

61 Usp. u Statutima MHEZ II: 26-28, 30-33. I Crvena knjiga Zagrebačkoga kaptola potvrđuje održavanje kaptolskih sjednica, v. Tkalčić 1879, dok. 10: 30-31, dok. 11: 31-32, dok. 18: 34, dok. 28: 46, itd.

i da je gorički arhiđakon Ivan novu župnu crkvu, nedugo nakon njezina osnutka, nadario i s predijem Donjom Bliznom (u blizini potoka Blizneca) (CD XV, dok. 157: 220-224). Prema tomu, vidljivo je kako je odmah po osnutku nova župna crkva raspolagala s materijalnim dobrima koja joj ustupaju i Kaptol kao zajednica i sam gorički arhiđakon Ivan. Na taj je način Kaptol kao patron stvorio stabilnu materijalnu okosnicu koja će novoj fundaciji omogućiti egzistencijalnu održivost. Pravo patronata nad novom župom katedralnom je Kaptolu 1347. potvrdio zagrebački biskup Jakov iz Piacenze (1343.-1348.) – biskup je tom prigodom novoveškim župnicima također odobrio jednaka prava (povezana uz pastoralnu djelatnost) kao i ostalim župnicima na području Biskupije (CD XI, dok. 327: 433-434). Nakon potvrde najviše dijecezanske vlasti, uslijedilo je uključivanje u administrativni sustav Biskupije, te će nova župna crkva u kasnom srednjem vijeku biti uklopljena u katedralni arhiđakonat.⁶² Za nju će onda biti zadužen katedralni arhiđakon, čija je zadaća bila pastoralno skrbiti za stanovništvo, sudovati u crkvenim parnicama te nadzirati rad župnika.⁶³ Nakon biskupova je, dakle, odobrenja rada nove župe krajem

62 O administrativnoj pripadnosti novoveške župe svjedoči nam popis župa iz mnogo kasnijega perioda, onaj, naime, iz 1501. godine. U njemu nalazimo definitivnu potvrdu da je župna crkva sv. Ivana Krstitelja integrirana u katedralni arhiđakonat (saznajemo i da se župnik početkom 16. stoljeća zvao Grgur te da su u župi još četiri oltarista: Nikola, Antun, Ivan i Mihovil) (Razum 2003: 309, 380). Valja istaknuti da druga redakcija kaptolskih Statuta (oko 1354.), koja donosi popis župa Zagrebačke biskupije, ne donosi podatak o novoveškoj župi (usp. MHEZ II: 89-90), odnosno o njezinoj pripadnosti pojedinom arhiđakonatu. Svakako je posve opravdano za pretpostaviti da je novoveška župa u katedralni arhiđakonat ipak integrirana odmah nakon potvrde biskupa Jakova krajem 1347. godine. Očito je pritom kako je katedralni Kaptol stanje župa, barem u katedralnom arhiđakonatu, jednostavno prenio iz ranije redakcije Statuta iz 1334. kada novoveška župna crkva još nije osnovana. Istaknimo još i da se prvi župnik Nove Vesi zvao Blaž. Njega je 1351. biskup Nikola I. (1350.-1356.) imenovao svojim kapelanom. CD XII, dok. 16: 21.

63 Katedralni arhiđakon je imao obvezu vizitiranja župa prilikom čega je morao ispitati postoji li na području arhiđakonata primjerena vjerska poduka. Potom je morao istraživati nepravilnosti u arhiđakonatu te paziti da župnici vode brigu o svojim župljanima; u tom je kontekstu trebao ispitati na koji način vrše službu Božju i dodjeljuju li sakramente na ispravan način. Arhiđakoni su, prema Statutima, imali ovlast oduzimanja nadarbine svim onim župnicima koji bi počinili kakav zločin. Na njegovu presudu u crkvenim parnicama na području katedralnoga arhiđakonata bio je moguć priziv na sud zagrebačkoga biskupa. Novoveški su župnici i ostalo svećenstvo katedralnom arhiđakonu bili dužni razna podavanja; u slučaju crkvenih sporova arhiđakonu su pripadali prihodi глоба. Nadalje, župnici su bili obvezni arhiđakonu podmiriti porez, takozvani „katedratik“ u iznosu od 50 banskih denara (uplaćivan je 11. studenoga). Upravitelj župne crkve je na ime darova arhiđakonu bio dužan

1347. ostvarena integracija novonastaloga naselja i u administrativne crkvene okvire. Tako je dovršena prva faza „izgradnje“ nove društvene zajednice, odnosno ustanovljeni su unutarnji okviri koji su smjerali osiguravanju njezine potpune funkcionalnosti.

Isprava iz 1376. svjedoči o promjenama povezanim uz posjedovnu masu novoveške župe. Naime, tada je kancelarija zagrebačkoga biskupa Demetrija I. (1376.-1378.) registrirala ugovor između novoveškoga župnika Mihovila i pavlina iz zagrebačkoga samostana sv. Marije (kojega su zastupali prior Pavao i brat Ivan), koji se ticao zamjene posjeda. Novoveški je župnik tada pavlinima na uživanje dao predij Donju Bliznu, raniju donaciju goričkoga arhiđakona Ivana. Pavlini su, pak, župniku na uživanje predali selo Tupal južno od Save, na području posjeda Mlake. Nakon obavljene transakcije, Zagrebački je kaptol poslao svoje izaslanike: kantora Pavla, komarničkoga arhiđakona Blaža, kanonika Nikolu, i vikara u svjetovnim pitanjima Jakova (ujedno i arhiđakona u Transilvanskoj crkvi), kao i nekoliko stanovnika Laške Vesi, koji su onda ustanovili međe dvaju zemljišta (CD XV, dok. 157: 220-224). Na temelju ove zamjene – kojom novoveška župa u vlasništvo uzima jedan južni posjed – jasno je kako su i župnik Mihovil i Zagrebački kaptol kao patron procijenili da posjedi širega savskoga priobalja mogu na jednak način, a možda i bolje, zadovoljiti potrebe samoga župnika i župe u cjelini. S druge pak strane, nije isključeno kako je obavljena zamjena stigla i kao svojevrsni nastavak šire gospodarske reforme koju je Kaptol provodio na savskom priobalju tijekom prve polovice 14. stoljeća, u okvirima koje dolazi do podizanja gospodarske infrastrukture uz rijeku, osnivanja novih posjeda i kvalitetnijega prometnoga povezivanja s južnim, sisačkim kaptolskim vlastelinstvom (Jerković 2015: 143-152). Preuzimanjem je uprave nad područjem uz Savu, zagrebačka katedralna zajednica preko župne crkve pod njezinim izravnim patronatom po svemu sudeći željela i nastaviti svoje pokušaje gospodarskoga razvoja savskoga priobalja.

Isprava iz 1376. donosi, nadalje, i podatak da je novoveški župnik Mihovil tada bio i zagrebački kanonik.⁶⁴ Ovdje je vidljivo kako su se

dati jedno janje ili 20 denara na Uskrs i na blagdan sv. Stjepana kralja. Od ovoga su davanja župnici bili izuzeti samo u slučaju neimaštine koja nije bila prouzročena njihovom krivicom. O položaju, obvezama i prihodima katedralnoga arhiđakona v. u Statutima MHEZ II: 85-89. Obveze arhiđakona na primjeru arhiđakonata Gore detaljno razrađuje i Lukinović 2006: 7-19, Novak 2011b: 4-5, 47. O obvezama arhiđakona (na primjeru bekšinskoga arhiđakonata) u starijoj historiografiji i Škafar 1979: 18-21.

64 ... *viro discreto magistro Mychaele, dicte ecclesie nostre canonico ac plebano ecclesie sancti Johannis baptiste ...* CD XV, dok. 157: 221.

opći europski trendovi, povezani uz interese kanonika za nadarbine župnih crkava i preuzimanje župnih nadarbina, svakako dotaknuli i Nove Vesi. Ti se trendovi u većoj mjeri razvijaju nakon odluke pape Bonifacija VIII. (1294.-1303.) koji kanonicima dozvoljava uživati župne nadarbine (kao dodatne prihode), ukoliko su one bile pripojene prebendama (Neralić 2007: 106). Nakon ove papine odluke, župne crkve diljem Europe dolaze pod upravu većih crkvenih institucija,⁶⁵ odnosno kaptoli preuzimaju njihove nadarbine. I na području Zagrebačke biskupije kanonici se tijekom 14. stoljeća natječu za župne nadarbine, nastojeći ih uživati zajedno sa svojim prebendama (Jerković 2013: 45). Drugim riječima, nakon što prilikom osnutka novoveške župe Zagrebački kaptol donira zemljišta i stvara materijalnu osnovicu na temelju koje je moguće uzdržavati župnika, zagrebačka katedralna zajednica – primjenjujući patronat – omogućava svojim članovima i preuzimanje novoosnovane nadarbine. Sam primjer osnutka novoveške župe svakako pokazuje kako se interes kanonika za župne crkve kanalizirao i kroz primjenu patronata (odnosno preuzimanjem uloge osnivača novoga vjerskoga objekta), ali i praktičnom primjenom kanonski odobrene mogućnosti istodobnoga uživanja dviju nadarbina (katedralne i župne). Uklapanje je u suvremene trendove isto tako bio pokazatelj kaptolske želje da izravno i neposredno utječe na razvoj župne crkve i, onda preko nje, na cjelokupnu društvenu zajednicu. U tom smislu, kombiniranje je nadarbina služilo kao sredstvo poboljšanja materijalnih prilika pojedinih kanonika, ali i kao mehanizam preko kojega je Kaptol na učinkovit način oblikovao smjer gospodarskoga razvoja područja u blizini katedrale.

Na temelju je dokumenata o podizanju novoveške župe vidljivo kako je inicijator osnutka novoga vjerskoga objekta bio gorički arhiđakon Ivan. Riječ je o, nedvojbeno, najpoznatijem zagrebačkom kanoniku iz 14. stoljeća, osobi koja je redigirala kaptolske Statute. Pretpostavlja se da je stekao pravno obrazovanje u Italiji (Bologna ili Padova) te da je onda, kao jedna od najučinenijih osoba u srednjovjekovnoj Slavoniji, sabrao pravne odredbe Kaptola, pridodao im nove, i objedinio ih u Statute (Švab 2005: 78). Gorički arhiđakon Ivan je i inače bio veoma angažiran u pravnim poslovima Zagrebačkoga kaptola. Od 1329. kada se javlja kao gorički arhiđakon i kancelar zagrebačkoga biskupa Ladislava Koviljskoga (1326.-1343.) (CD IX, dok. 387: 476, usp. Tkalčić 1886: 7, 20-21) pa do svoje

65 Usp. primjer gradskih župa u Engleskoj Swanson 1998: 100-130.

smrti oko 1356. godine,⁶⁶ Ivan je obavljao brojne poslove i za Zagrebački kaptol i za zagrebačke biskupe, te je često bio zaposlen kao njihov pravni zastupnik.⁶⁷ Aktivna uloga goričkoga arhiđakona Ivana u podizanju župe sv. Ivana Krstitelja svjedoči o tomu da su kanonici kao pojedinci, unutar kaptolskoga kolektiva, imali mogućnost sudjelovati u patronatskom sustavu. Drugim riječima, slučaj goričkoga arhiđakona Ivana pokazuje da katedralna zajednica omogućava i pojedinim svojim članovima samostalno iniciranje osnutka vjerskih objekata, što će onda Kaptol kao vrhovni gospodar u praksi i realizirati. Osim slučaja arhiđakona Ivana, i primjer kanonika i kalničkoga arhiđakona Dionizija Farkaševa iz Mlake dodatno potvrđuje kako su se pojedinci mogli osobno afirmirati u sustavu vjerskoga patronata. Dionizije je, naime, 1356., dobivši dozvolu i od kralja Ludovika Anžuvina, osnovao oltar Bl. Marije Magdalene u katedralnoj crkvi. Pritom je svoj posjed u Zagrebačkoj županiji pod nazivom Petrovec donirao radi uzdržavanja svećeniku-oltaristi novopodignutoga oltara.⁶⁸ Na temelju je ova dva slučaja jasno kako su članovi Zagrebačkoga kaptola, u sklopu kaptolske zajednice, prakticiranjem patronata i osnivanjem novih „zaklada“ mogli dodatno zadovoljiti svoje osobne vjerske pobude. Štoviše, slučaj goričkoga arhiđakona Ivana pokazuje kako su kanonici, nastupajući individualno, bili u mogućnosti ne samo zadovoljiti osobne potrebe nego i sudjelovati u stvaranju stabilnih okvira unutar kojih će biti zadovoljene kolektivne vjerske potrebe cjelokupnoga stanovništva novoosnovanoga naselja. Drugim riječima, „individualizam“ u okvirima katedralne zajednice, odnosno osobna inicijativa pojedinih kanonika i djelovanje koje zrcali njihovu osobnu volju, također nalazi svoje mjesto u okvirima kaptolskoga identiteta.⁶⁹ Kaptol je tu osobnu inicijativu kanoni-

66 Zadnji trag o arhiđakonu Ivanu datira u srpanj 1356. godine. Arhiv HAZU, I d 12, elen. IV, p. 8., 1356. srpanj.

67 Usp. na primjer: CD X, dok. 120: 179-180, dok. 140: 196-197, dok. 353: 503-504; CD XI, dok. 366: 486-487, dok. 450: 592-594, dok. 79: 105-106, dok. 268: 352-353, dok. 283: 372-373; CD XII, dok. 155: 210-211. Također i: *Codex diplomaticus Regni Hungariae ecclesiasticas ac civiles (sv. I-XI)*. 1829.-1844. György Fejér, prir. Budimpešta: Typis regiae scient. Vniversitatis Vngariae, sv. VIII/4, dok. 244: 471-474. Usp. i Dobronić 1996: 108.

68 CD XII, dok. 266: 353-355. O posjedima obitelji kanonika Dionizija i transakcijama povezanima uz njih v. Laszowski 1910: 399-400.

69 I na druge se, dakako, načine tijekom 14. stoljeća u okvirima kolektiva afirmira „individualno“. Sam koncept dodjele prebenda potiče „individualizam“ – kanonici, naime, prebendu stječu kao pojedinci te ona onda predstavlja temeljni zbir prihoda kojega će kanonik uživati kao individualni član kaptola. Usp. o proceduri stjecanja prebende i načinu njezina uživanja Neralić 2007: 101-171, 182-247. Ponekad je

ka – koja predstavlja iskaz osobne volje – koristio kao još jedno sredstvo primjene svoga autoriteta, i to kolektivnoga zemljoposjedničkoga, uz pomoć kojega će se gospodarski razvijati područje pod njegovom upravom.

Djelovanje goričkoga arhiđakona Ivana u okvirima patronatskoga sustava nije bio izoliran slučaj njegove osobne uključenosti u opću reformu kaptolskih vlastelinstava. Naime, gorički je arhiđakon bio uključen i u šira nastojanja Kaptola da preko predijalnoga sustava potakne gospodarski uzlet posjeda u vlasništvu kanoničke zajednice. Gorički arhiđakon 1347. i 1349. prvo u zakup uzima zemljišta u okviru vlastelinstva Prevlake (savsko priobalje) (CD XI, dok. 268: 352-353; CD XI, dok. 393: 620-621) i tamo podiže gospodarsku infrastrukturu. S ciljem poticanja novoga doseljavanja, cijelo vlastelinstvo Prevlaku arhiđakon je Ivan obnovio svojim sredstvima i na njemu organizirao još 11 novih predijalnih zemljišta (MHEZ II: 44). U isto vrijeme je zakupio i kaptolske predije Strugu i Vukomerec i tamo poticao gospodarski razvoj (MHEZ II: 43). Ova se razvojna strategija pokazala uspješnom – posjed Prevlaka uskoro postaje najbogatiji kaptolski predij (usp. Gajer 1978: 76-77, Jerković 2015: 147-148). Potezi su goričkoga arhiđakona bili u skladu s gospodarskom politikom Kaptola koji je, želeći unaprijediti prilike na svojim posjedima, tijekom prve polovice 14. stoljeća poticao i druge kanonike

samostalno djelovanje kanonika potpuno nevezano uz potrebe ili interese Kaptola. Novoimenovani, naime, kanonici ulaskom u kor nisu uvijek potpuno prekinuli veze sa svojim prethodnim životom. Dio je njih i nakon stjecanja kanonikata ostao povezan uz svoje obitelji, odnosno kanonici su angažirani u obiteljskim privatnopravnim poslovima. Prvenstveno se to odnosi na plemiće – tako na primjer Emerik Petrov, zagrebački kanonik 1365.-1377., kao pripadnik plemićke obitelji Kaštelanović od Svetoga Duha, zajedno sa svojom braćom redovito uređuje pravne poslove oko obiteljskih posjeda (CD XIV, dok. 118: 174-175, Arhiv HAZU, I d 12, elen. IV, p. 9. 1365.; Arhiv HAZU, I d 12, elen. IV., p. 9. 1358. O kanoniku Emeriku Kaštelanoviću v. Maček, Jurković 2009: 69-71. Također, Stjepan Dujmov, kanonik zagrebački 1398.-1399., porijeklom iz velikaške obitelji Blagajskih u više navrata kao kanonik obavlja svoje vlastite zemljišnopravne poslove. Na primjer CD XVIII, dok. 267: 384-385, dok. 334: 477-479, dok. 318: 459-460, dok. 338: 482-484. I inicijator osnutka novoveške župe, gorički arhiđakon Ivan, cijelo vrijeme od dvadesetih pa sve do pedesetih godina 14. stoljeća obavlja razne privatnopravne poslove. On, naime, svojim nećacima – svećeniku Blažu i laiku Antunu – kontinuirano pruža pravnu pomoć oko raznih posjedovnih pitanja. U većini slučajeva radilo se o posjedu Toplica sv. Juraj u daruvarskom kraju gdje su Ivanovi nećaci imali očinske posjede. Štoviše, i sam je gorički arhiđakon preko „djevojačke četvrtine“ svoje majke stekao dio ovoga posjeda, pa je, zastupajući nećake, također zastupao i vlastite gospodarske interese. Na primjer: Arhiv HAZU, I d 12, elen. IV, p. 4. Zagreb, 1344. Lipanj, CD XI, dok. 57: 71-72.

da kao pojedinci preuzmu predije.⁷⁰ Prema tomu, vidljivo je kako osnutak župne crkve u Novoj Vesi pripada širim pokušajima goričkoga arhiđakona Ivana da aktivno sudjeluje u gospodarskoj, vjerskoj i društvenoj obnovi kaptolskih vlastelinstava. Ipak, u toj je opsežnoj reformi gorički arhiđakon Ivan sudjelovao kao član kolektiva, odnosno nedjeljivo od svoje katedralne zajednice, zastupajući pritom njezine zemljoposjedničke interese. Pritom on u nekoliko navrata nastupa i kao pokretač promjena, pojedinac koji inicirajući podizanje novoga vjerskoga objekta (Nova Ves) ili naseljavanje vlastelinstava (posjed Prevlaka) kreira smjerove vjerskoga i gospodarskoga razvoja, sudjeluje u oblikovanju društva kaptolskih vlastelinstava te, također, u tom kontekstu i osnažuje autoritet Kaptola kao kolektivnoga tijela. Slučaj, dakle, podizanja novoveške župe jasan je iskaz te međuigre kolektivnoga i „individualnoga“, odnosno pokazuje da pojedini članovi zajednice imaju mogućnost oblikovati ili pak osobno inicirati reorganizaciju društveno-gospodarskih odnosa na vlastelinstvima. I u patronatskom i u zemljoposjedničkom sustavu osobna inicijativa pojedinca svakako pronalazi svoje stabilno mjesto, bivajući sredstvom uz pomoć kojega će i Kaptol kao zajednica ostvariti svoje interese, prvenstveno one povezane uz gospodarsku reformu i afirmaciju vlastitoga vrhovnoga autoriteta.

Zaključak

Osnutak Nove Vesi 1344. bio je jasan iskaz želje zagrebačkih kanonika da područje u neposrednoj blizini „kanoničkoga naselja“ i katedralnoga središta gospodarski razviju te da ga napuče novim stanovništvom. Kako bi ostvarili te ciljeve kanonici stanovnicima Nove Vesi odmah na početku daju privilegij slobodnoga raspolaganja imovinom i autonomiju u izboru lokalne uprave. To je značilo da su kanonici prilikom osnutka Nove Vesi pribjegli posve novom modelu društvenoga organiziranja i uprave na kaptolskim vlastelinstvima. Do tada se društvenogospodarski sustav temeljio isključivo na „klasičnom“ zemljoposjedničkom sustavu, u okvirima kojega je katedralna zajednica djelovala kao zemljoposjednik

70 MHEZ II: 43-44. Štoviše, pojedina zemljišta Kaptol izdvaja iz kolektivne mase i pripaja kanoničkim prebendama: MHEZ II: 67. O tom da su pojedini prediji sredinom u prvoj polovici 14. stoljeća uz prebendu postali integralni dio osobnoga kanoničkoga vlasništva svjedoči i popis uplata takozvane papinske desetine iz razdoblja 1332.-1337. (CD X, dok. 34: 43-57).

i senior. Podizanjem novoga naselja Kaptol je istodobno demonstrirao i svoj kreativni potencijal, ali i stabilnu oslonjenost na tradicionalne upravne mehanizme. Naime, dajući privilegije stanovništvu Nove Vesi, Kaptol jedno svoje područje uklapa u širu mrežu privilegiranih naselja srednjovjekovne Slavonije. To je istodobno značilo da stanovnici Nove Vesi svoj kolektivni identitet grade na posve drugačijim osnovama – na privilegijama koje uživaju kao cjelokupna zajednica. Prema tomu, umjesto standardnoga i uobičajenoga zemljoposjedničkoga modela Kaptol primjenjuje model privilegiranja kako bi gospodarski razvio uže područje u blizini »kanoničkoga naselja«. Bio je to veliki odmak od standardnoga upravnoga modela na kojemu Kaptol temelji svoju gospodarsku reformu u prvoj polovici 14. stoljeća. Na ostalim, naime, područjima svojih vlastelinstava, Kaptol prvenstveno razvija model zakupnoga vlasništva – katedralna zajednica reorganizira svoje posjede i stvara čitav niz predija koje onda daje u zakup pojedincima ili institucijama. U ovom sustavu Kaptol je uvijek bio smatran vrhovnim gospodarom posjeda, dok su zakupnici (predijalci) imali tek pravo korištenja zemljišta te su senioru (Kaptolu) bili obvezni na vjernost. Osnutkom Nove Vesi, Kaptol osim uobičajenoga predijalnoga sustava, u kontroliranim uvjetima isprobava novi upravni model i stanovništvu daje privilegije tipične za gradska naselja. No, osnivačka povelja iz 1344. jasno svjedoči da se podizanje novoga naselja, kao i oblikovanje kolektivnoga identiteta njegovoga stanovništva – usprkos primjeni novih modela društvenoga organiziranja – ipak nužno morala kretati i u okvirima već postojećega društvenogospodarskoga sustava, odnosno da je Kaptol u novu zajednicu također uklopio niz karakteristika tipičnih za otprije uhodane upravne mehanizme. Prvenstveno se to vidi po tome što se od novoveškoga stanovništva traži da prizna katedralni Kaptol za svoga „prirodnoga gospodara“ (odnosno seniora) te da mu se obveže na vjernost, element tipičan za „klasični“ zemljoposjednički sustav. Nadalje, usprkos tomu što Nova Ves dobiva privilegije tipične za gradska naselja, u prvoj fazi razvoja novoveške zajednice poljoprivreda je također čvrsto integrirana u gospodarski život zajednice te Kaptol traži od stanovništva da se kanonicima – osim poreza na kurije – podmiruju „darovi“ u naturi, davanje tipično za kmetove na kaptolskim i slavonskim vlastelinstvima. Međuigra „novoga“ i „tradicionalnoga“ vidljiva je i u sudskom sustavu. Kanonici novoj zajednici omogućavaju da preko svojih vlastitih predstavnika, na godišnjoj razini, izabere svoga suca (vesnika), koji će sudovati u većini parnica na području Nove Vesi i zastupati naselje pred katedralnim Kaptolom. Istodobno, Kaptol si zadržava pravo sudovanja

u težim parnicama i u sudsku praksu Nove Vesi integrira „kaptolskoga svjetovnoga suca“, koji je i inače nadzirao sudovanje na kaptolskim seoskim imanjima.

Tri godine nakon osnutka naselja, katedralni je Kaptol u Novoj Vesi osnovao i župnu crkvu sv. Ivana Krstitelja. Demonstrirajući, dakle, svoj patronski utjecaj, Kaptol osim normativnih okvira i plana razvoja zacrtanoga osnivačkom poveljom, novoveškome stanovništvu sada podiže i adekvatnu vjersku infrastrukturu, čin kojim su kanonici okončali inicijalnu fazu osnutka nove društvene zajednice. Podizanje je župne crkve potom bilo odobreno od strane zagrebačkoga biskupa i uklopljeno u postojeći administrativni sustav (u katedralni arhiđakoniat) te je uslijed donacija Kaptola i goričkoga arhiđakona Ivana, tamošnjim dušobrižnicima osigurana materijalna egzistencija. Gorički arhiđakon Ivan, koji je i inače sudjelovao u obnovi kaptolskih vlastelinstava i bio jedan od predvodnika gospodarske reforme, glavni je inicijator podizanja župne crkve. Njegov nam primjer svjedoči, dakle, i o položaju pojedinca u okvirima kolektiva – članovi su kanoničke zajednice imali mogućnost kao pojedinci oblikovati gospodarske i vjerske trendove, odnosno osobna je inicijativa svakako bila integrirana u okvire patronatskoga sustava. Nastupajući kao inicijatori promjena, pojedinci su zadovoljavali svoje osobne vjerske i društvene potrebe, istodobno afirmirajući institucionalni i patronski autoritet cijele zajednice. Osnutak je Nove Vesi svakako predstavljao jedan novi i dobrodošao dodatak gospodarskoj obnovi kaptolskih vlastelinstava tijekom 14. stoljeća. Model kakav su kanonici primijenili posjedovao je veliki potencijal za daljnji poljoprivredni, vjerski i trgovačko-obrtnički rast kraja uz katedralu. Pritom se – integracijom ustanovljenih modela u novi upravni model – zemljoposjednički položaj, kao ni vrhovni seniorski autoritet Kaptola, uslijed novoveškoga društvenoga eksperimenta ni u kom smislu nije narušio. No, slučaj je Nove Vesi ostao izoliran na kaptolskim vlastelinstvima sve do pred kraj 14. i početka 15. stoljeća, kada nastaju trgovišta u Sisku i Varaždinskim Toplicama. Oslonjenost Kaptola na standardne zemljoposjedničke modele, ali i činjenica da razvoj Nove Vesi nije tekao u skladu s očekivanjima Kaptola – naselje, naime, 1361. prolazi kroz gospodarsku i demografsku krizu – nedvojbeno su bili ključni faktori zbog kojih novoveški slučaj nije odmah utjecao na razvoj novoga modela društvenoga organiziranja. No, potpuno je jasno kako slučaj Nove Vesi svjedoči o spremnosti Kaptola da u kontekstu opće gospodarske reforme tijekom prve polovice 14. stoljeća u određenoj mjeri modificira ustanovljene upravne i društvenogospodarske modele. Taj potez – kojim je Kaptol povezo standardni zemljoposjednički sustav i novi tip

društvene organizacije – svakako je onda postao još jedan gospodarski model s kojim je katedralna zajednica mogla ubuduće računati, kako na zagrebačkom tako i na ostalim kaptolskim vlastelinstvima.

Arhivski izvori:

Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, fond *Diplomata*.

Kovačević, Toma. *Manifestatio Dissidiorum Civitatis Montis Graecensis Zagrabienensis cum Capitulo Zagrabienensi*. Ostavština Ljudevita Ivančana. Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu (u originalu u Arhivu HAZU, signatura II.b.7).

Objavljeni izvori:

Codex diplomaticus Regni Hungariae ecclesiasticas ac civiles (sv. I-XI). 1829.-1844. György Fejér, prir. Budimpešta: Typis regiae scient. Vniversitatis Vngariae.

Constitutiones Concilii quarti Lateranensis una cum Commentariis glossatorum, Monumenta iuris canonici, series A: Corpus glossatorum vol. 2. 1991. Antonius García y García, prir. Città del Vaticano: Biblioteca apostolica vaticana.

Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, sv. III. 1905. Smičiklas, Tadija et alii, prir. Zagreb: Dionička tiskara.

Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, sv. IV. 1906. Smičiklas, Tadija et alii, prir. Zagreb: Dionička tiskara.

Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, sv. VIII. 1910. Smičiklas, Tadija et alii, prir. Zagreb: Dionička tiskara.

Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, sv. IX. 1911. Smičiklas, Tadija et alii, prir. Zagreb: Dionička tiskara.

Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, sv. X. 1912. Smičiklas, Tadija et alii, prir. Zagreb: Dionička tiskara.

Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplo-

- maticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, sv. XI.* 1913. Smičiklas, Tadija et alii, prir. Zagreb: Dionička tiskara.
- Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, sv. XII.* 1914. Smičiklas, Tadija et alii, prir. Zagreb: Dionička tiskara.
- Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, sv. XIII.* 1915. Smičiklas, Tadija et alii, prir. Zagreb: Dionička tiskara.
- Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, sv. XIV.* 1916. Smičiklas, Tadija et alii, prir. Zagreb: Dionička tiskara.
- Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, sv. XV.* 1934. Smičiklas, Tadija et alii, prir. Zagreb: Dionička tiskara.
- Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, sv. XVIII.* 1990. Smičiklas, Tadija et alii, prir. Zagreb: Dionička tiskara.
- Povijesni spomenici zagrebačke biskupije. Monumenta historica episcopatus Zagrabiensis, sv. II.* 1874. Ivan Krstitelj Tklačić, prir. Zagreb: Tiskara Karla Albrehta.
- Povijesni spomenici slobodnog i kraljevskog grada Zagreba. Monumenta historica liberae et regiae civitatis Zagrabiensis, sv. I.* 1889. Ivan Krstitelj Tklačić, prir. Zagreb: Tiskara Karla Albrehta.
- Povijesni spomenici slobodnog i kraljevskog grada Zagreba. Monumenta historica liberae et regiae civitatis Zagrabiensis, sv. II.* 1894. Ivan Krstitelj Tklačić, prir. Zagreb: Tiskara Karla Albrehta.
- Povijesni spomenici zagrebačke biskupije. Monumenta historica episcopatus Zagrabiensis, sv. VI.* 1994. Andrija Lukinović, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Tklačić, Ivan Krstitelj. 1879. Isprave XV. vieka iz „crvene knjige“ zagrebačkog kaptola. *Starine JAZU* 11: 19-75.

Literatura:

- Adamček, Josip. 1979. Vlastelinstva Čazma, Ivanić i Dubrava. U: Čazma u prošlosti i danas. *Zbornik radova čitanih na simpoziju o 750. obljetnici osnivanja Čazme održanog u Čazmi studenoga 1976.* Hrvoje Tartalja, Mirko Valentić, ur. Čazma: Samoupravna interesna zajednica kulture i informacija.

- Adamček, Josip. 1980. *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti: Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Odjel za hrvatsku povijest: Sveučilišna naklada Liber.
- Apostolova Maršalevski, Magdalena. 1994. Neka pitanja pravnog i društvenog položaja predijalaca zagrebačkog biskupa u 13. i 14. Stoljeću. *Croatica Christiana periodica* 18 (33): 91-100.
- Borsa, Iván. 1995. A Zágrábi püspökség prédiálisai a 15. század elején [Predijalci Zagrebačke biskupije s početka 15. stoljeća]. U: *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094.-1994.: Zbornik u čast kardinala Franje Kuharića*. Antun Škvorčević, ur. Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta.
- Budak, Neven. Gradec u kasnom srednjem vijeku. 1994. U: *Zagrebački Gradec 1242 – 1850*.
- Ivan Kampuš, Lujo Margetić, Franjo Šanjek, ur. Zagreb: Grad Zagreb.
- Buntak, Franjo. 1996. *Povijest Zagreba*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Cepetić, Maja. Srednjovjekovni Ivanić – razvoj i prostorna organizacija naselja. 2015. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* 33: 21-48.
- Congar, Yves. 1958. Quod omnes tangit, ab omnibus tractari et approbari debet. *Revue historique de droit français et étranger* 4 (36): 210-259.
- Ćuk, Juraj. 1932. *Povijest grada Zagreba do godine 1350*. Garešnica: Naklada pisca.
- Čabrian, Josip. 1966. Pregled povijesti Varaždinskih Toplica. *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske* 15 (5): 18-23.
- Dobronić, Lelja. 1952. Topografija zemljišnih posjeda zagrebačkog kaptola prema izvorima XIII. i XIV. stoljeća. *Rad JAZU* 286: 171-256.
- Dobronić, Lelja. 1986. Kurije na Kaptolu u Zagrebu. *Peristil – Zbornik radova za povijest umjetnosti* 29 (29): 119-147.
- Dobronić, Lelja. 1991. *Biskupski i kaptolski Zagreb*. Zagreb: Školska knjiga.
- Dobronić, Lelja. 1995. Biskup Ladislav iz Kabola. U: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, Franko Mirošević, ur. Zagreb: Školska knjiga.
- Engel, Pál. 2001. *The Realm of St Stephen. A History of Medieval Hungary, 895-1526*. London – New York: I. B. Tauris.
- Gajer, Radovan. 1978. Posjedi zagrebačkog kaptola oko Zagreba u prvoj polovici 14. st. *Radovi Instituta za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu* 11: 5-102.

- Gračanin, Hrvoje, et al. 2012. *Povijest grada Zagreba*. Zagreb: Novi Liber.
- Gulin, Ante. 2001. *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli. Loca credibilia sjeverne i središnje Hrvatske*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne i društvene znanosti.
- Hirc, Dragutin. 2008. *Stari Zagreb, Kaptol i Donji grad*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Ivančan, Ljudevit. 1932. Ljudevit. Zagrebački kaptol (1093.-1932.). *Croatia sacra* 2: 161-275.
- Jerković, Marko. 2011. Uprava Zagrebačkog kaptola nad sisačkim vlastelinstvom od 1215. godine do sredine 14. stoljeća. U: *Antiquam fidem – Radovi sa znanstvenoga skupa. Sisak, 3.-5. prosinca 2010*. Spomenka Jurić, Darko Terpet, ur. Zagreb: Glas koncila.
- Jerković, Marko. 2013. Kandidati za prebendu Zagrebačkog kaptola u provizijama pape Bonifacija IX. (1389. – 1404.). *Croatica Christiana periodica* 37 (72): 21-49.
- Jerković, Marko. Rijeka Sava i Zagrebački kaptol u razvijenoj srednjem vijeku. 2015. U: *Rijeka Sava u povijesti – Zbornik radova znanstvenog skupa održanog u Slavanskom Brodu 18-19. listopada 2013*. Branko Ostajmer, ur. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje.
- Kampuš, Ivan, Karaman, Igor. 1994. *Tisućljetni Zagreb: od davnih naselja do suvremenog velegrada*. Zagreb: Školska knjiga.
- Keller, Hagen. 1990. Wahlformen und Gemeinschaftsverständnis in den italienischen Stadtkommunen (12./14. Jahrhundert). U: *Wahlen und Wählen im Mittelalter*, Reinhard Schneider, Harald Zimmermann, ur. Sigmaringen: Jan Thorbecke Verlag.
- Klaić, Vjekoslav. 1904. *Marturina: slavonska daća u srednjem vijeku*, Zagreb: Impresum.
- Klaić, Nada. 1976. *Povijest Hrvata u razvijenoj srednjem vijeku*. Zagreb: Školska knjiga.
- Klaić, Nada. 1982. *Zagreb u srednjem vijeku*. Zagreb: Sveučilišna naklada.
- Laszowski, Emilij. 1910. *Povijest plemenite općine Turopolja nekoč Zagrebačko polje zvane, sv. I*. Velika Gorica: Plemenita općina Turopolje.
- Levak, Maurizio. 2007. Od gradokmeta do plemenitog ili kmeta: raspad sustava gradskih jobagiona u srednjovjekovnoj Hrvatskoj. U: *Izabrane teme iz hrvatske povijesti. Zbornik radova*. Suzana Miljan, Marko Jerković, ur. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.

- Lukinović, Andrija. 2006. *Kanonske vizitacije Zagrebačke nadbiskupije. I. Gorski arhidakonat, sv. I (1639.-1726)*. Zagreb: Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije „Tkalčić“.
- Maček, Pavao, Jurković, Ivan. 2009. *Rodoslov plemića i baruna Kaštelanovića od Svetog Duha (od 14. do 17. stoljeća)*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje.
- Maleczek, Werner. 1990. Abstimmungsarten. Wie kommt man zu einem vernünftigen Wahlergebnis? U: *Wahlen und Wählen im Mittelalter*, Reinhard Schneider, Harald Zimmermann, ur. Sigmaringen: Jan Thorbecke Verlag.
- Marchal, Guy P. 1977. Einleitung: Die Dom - und Kollegiatstifte der Schweiz. U: *Helvetia Sacra: Die weltlichen Kollegiatstifte der deutsch- und französischsprachigen Schweiz*. Guy P. Marchal, ur. Bern: Schwabe & co.
- Margetić, Lujo. 2000. Pravna osnova crkvene desetine na hrvatskim pravnim područjima. U: *Hrvatska i Crkva u srednjem vijeku*, Lujo Margetić, ur. Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta.
- Morris, Colin. 1989. *The Papal Monarchy – the Western Church from 1050 to 1250*. Oxford: Clarendon Press.
- Neralić, Jadranka. 2007. *Put do crkvene nadarbine. Rimska kurija i Dalmacija u 15. stoljeću*. Split: Književni krug.
- Novak, Ana. 2011a. Sisački kaptolski posjedi u 14. stoljeću. U: *Antiquam fidem – Radovi sa znanstvenoga skupa. Sisak, 3.-5. prosinca 2010*. Spomenka Jurić, Darko Terpet, ur. Zagreb: Glas koncila.
- Novak, Ana. 2011b. *Gorski arhidakonat Zagrebačke biskupije od 1334. do 1501. godine (Povijesni razvoj crkvenoadministrativnoga područja): doktorski rad*. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.
- Rady, Martyn. 2000. *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*. London: Palgrave.
- Raukar, Tomislav. 1994. Gradec i grad na hrvatskom prostoru. U: *Zagrebački Gradec 1242.-1850. U povodu 750. obljetnice »Zlatne bule«*. Ivan Kampuš, ur. Zagreb: Grad Zagreb.
- Raukar, Tomislav. 1997. *Hrvatsko srednjovjekovlje. Prostor, ljudi, ideje*. Zagreb: Školska knjiga: Zavod za povijest Filozofskog fakulteta.
- Rausch, Heinz, ur. 1980. *Die geschichtlichen Grundlagen der modernen Volkvertretung. Die Entwicklung von den mittelalterlichen Korporationen zu den modernen Parlamenten, sv. 1*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Razum, Stjepan. 2003. Popis svećenika Zagrebačke biskupije iz 1501. godine.

Tkalčić – godišnjak Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije 7: 291-446.

- Schimmelpfennig, Bernhard. 1990. Papst- und Bischofswahlen seit dem 12. Jahrhundert. U: *Wahlen und Wahlen im Mittelalter*, Reinhard Schneider, Harald Zimmermann, ur. Sigmaringen: Jan Thorbecke Verlag.
- Schneider, Reinhard. 1990. Wechselwirkungen von kanonischer und weltlicher Wahl. U: *Wahlen und Wahlen im Mittelalter*, Reinhard Schneider, Harald Zimmermann, ur. Sigmaringen: Jan Thorbecke Verlag.
- Schulz, Knut. 1990. Wahlen und Formen der Mitbestimmung in der mittelalterlichen Stadt des 12./13. Jahrhunderts. Voraussetzungen und Wandlungen. U: *Wahlen und Wahlen im Mittelalter*, Reinhard Schneider, Harald Zimmermann, ur. Sigmaringen: Jan Thorbecke Verlag.
- Sirovec, Stjepan. 1997. *Sveti Ivan Krstitelj zaštitnik Hrvata*. Zagreb: Župni ured Sv. Ivana Krstitelja
- Stanisavljević, Mirko. 1945. Baranove zemlje. *Vjesnik Hrvatskog državnog arhiva* 11: 81–92.
- Swanson, Robert N. 1998. Urban Rectories and Urban Fortunes in Late Medieval England: the Evidence from Bishop's Lynn. U: *The Church in the Medieval Town*, T. R. Slater, Gervase Rosser, ur. London-New York: Routledge.
- Szeberény, Gábor. 2012. Plemići, predijalci i iobagiones castri Rovišća u 13. i 14. Stoljeću. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* 30: 31-55.
- Šanjek, Franjo, ur. 2003. *Povijest Hrvata, Prva knjiga: srednji vijek*. Zagreb: Školska knjiga.
- Škafar, Ivan. 1979. Prekmurski del Beksinskega arhidiakonata do leta 1400. *Croatia Christiana periodica* 3 (4): 9-50.
- Škrebilin, Bruno. 2008. Etničke i političke skupine u srednjovjekovnom gradu. Primjer gradečkih *lingui*. *Povijesni prilozi* 35: 91-148.
- Švab, Mladen. 2005. Ivan arhidakon gorički. *Hrvatski biografski leksikon, sv. 6*. Trpimir Macan, ur. Čakovec: „Zrinski“.
- Tkalčić, Ivan Krstitelj. 1869. *Sumporne Toplice kraj Varaždina u Hrvatskoj*, Zagreb: Pismeni Dragutina Albrechta.
- Tkalčić, Ivan Krstitelj. 1886. *Ivan arcidjakon Gorički*. Zagreb: Dionička tiskara.
- Tkalčić, Ivan Krstitelj. 1999. *O staroj zagrebačkoj trgovini i obrtima [Pretisak]*. Zagreb: Dom i svijet.

Les modèles administratifs du chapitre cathédral de Zagreb et la création de la communauté sociale: le cas de l'établissement de Nova Ves

Dans le moyen Âge le Chapitre cathédral de Zagreb, jusqu'à 1344, appliquait les modèles administratifs à ses trois seigneuries – de Zagreb, de Sisak et de Toplice, qui étaient basés à la „classique“ modèle féodal. Ces modèles étaient „dominium directum“ et le transfert de la part du pouvoir de la corporation des chanoines aux preneurs à bail („dominium utile“). L'année mentionnée, avec de la fondation de Nova Ves, apparaît un complément nouveau modèle de gestion qui était le résultat de la tendance pour l'avancement économique et surtout la nécessité de coloniser la seule centrale part de la seigneurie du Chapitre de Zagreb. Le modèle a été constitué vers privilèges typiques pour les villes qui déjà existaient aux autres seigneuries épiscopales et profanes en Croatie central. Donc, le Chapitre de Zagreb a donné aux habitants de nouvelle ville Nova Ves le privilège de l'usage libre de leur propriété et de libre choix de juge, qui s'appelait „vesnik“, à façon indirecte. Cependant, la nouvelle forme de l'administration est restée entièrement incorporé dans le cadre des relations féodales. Notamment, les habitants de Nova Ves devaient reconnaître le pouvoir suprême de leur patron, ils devaient donner „les cadeaux“ et payer la taxe. Sauf cela, en autorité judiciaire, dans les cas criminels le plus difficiles, ils étaient subordonnés aux juges de Chapitre. Les données privilèges créaient à la communauté de Nova Ves le sentiment de particularité et de nouveau identité. Ce sentiment a été renforcé avec l'établissement de la paroisse de Saint Jean-Baptiste trois ans après, et avec les parcelles agricoles dotées. Avec cet acte la nouvelle communauté a été aussi intégrée dans l'infrastructure religieuse et généralement dans le système sociale-économique du Chapitre. La fondation de la paroisse a été initiée par l'archidiacre de Gorica, Jean, qui était connu pour les autres projets agricoles. Sa initiative nous dit du rôle et de la liberté d'agir qui était permis aux individus au sein de la corporation des chanoines et de raffermissement de leur image. Que l'établissement de Nova Ves, et le nouveau mécanisme administratif, étaient sorte de l'expérience sociale-économique, dit le fait que la création de nouvelle ville se déroulait proche de la cathédrale et d'agglomération des chanoines, où le Chapitre pourrait contrôler l'évolution de nouvelle ville. Malgré cela, le développement de Nova Ves ne coulait pas sans problèmes et le modèle du mécanisme administratif fondé aux privilèges s'apparait de nouveau longtemps après, à la fin de 14ième siècle et à la 15ième siècle. Mais, ce cas de Nova Ves montre la capacité d'inclure la nouveau forme de l'organisation sociale aux seigneuries du Chapitre de Zagreb pour assurer leur maintenance stable comment dans l'aspect de l'économie tant de l'aspect sociale.

Les mots clés: le Chapitre cathédral de Zagreb; 14ième siècle; Nova Ves; les modèles administratifs; seigneurie de Zagreb; la mise en forme d'identité sociale; la paroisse de Saint Jean-Baptiste; l'archidiacre de Gorica Jean; le patronage